

İMAM ŞEYH MANSUR: ÂŐINA BİR SURET İÇİN BİRKAÇ DÖRTLÜK*

Julietta MESKHIDZE

Çeviri ve Değerlendirme: Abdullah TEMİZKAN**

Bilgi her nerede ise onu bul.

O, sahibinin ölümüyle gizlenmeye başlar.

(Şeyh İbn. Mes'ud)

O, bilgelikte Lokman Hekimle¹, yiğitlikte Büyük İskenderle karşılaştırıldı. O, 'Çeçen Savonarola', 'İtalyan bir maceracı', kıvılcım isabet etmiş bir barut fıçısı', bir 'önder kurt', 'Aldi'nin yaramazı' ve 'Kuzey Kafkasya'nın ilk imamı' diye çağrıldı.

Şeyh Mansur'un tarihine olan ilgi azalmamasına rağmen, bu konuda akademik bir literatürün varlığından bahsedebilmek hayli zordur.² Dahası, bütün lüzumlu gerçekler henüz saptanmış değildir -gizli ajanların gizli raporları, diplomatik yazışmalar, mektupların özel değişimi, İmam'ın müritlerinde bulunan mektupları ve notları vardır- henüz hepsi incelenmemiştir. Büyük

* *Central Asian Survey*, 21/3 (2002), ss. 301-324.

** Doç. Dr., Ege Üniversitesi, Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü. abdullah.temizkan@gmail.com

¹ İslam öncesi Arap efsanelerinin bir kahramanı ve hekimi. Kur'an'da bahsedilen eski bir bilge adam. Kur'anın otuz birinci suresi onun adıyla anılır. (Lokman Suresi)

² Tarihçilięin bir gözden geçirilmesi bu makalenin alanının dışındadır. Arayan Sharpudin B. Ahmedov'un *İmam Mansur. Narodno-osvoboditel'noe dvizhenie v Chechne i na Severnom Kavkaze v kontse XVIII v.* (Grozni, 1991) and Moshe Gamer, "A preliminary to the decolonizing of the historiography of Shaykh Mansur" *Middle Eastern Studies*, Vol 32, No1, January 1996, pp 191-202.

sözlü popüler gelenek ve efsanelerin etrafını kuşattığı gerçeği henüz anlaşıl-
mıştır. Posta pulları üzerine basılan yalnız bir portresinin³ dışında onun gö-
rüntüsü bilinmiyordu, (portrenin muhacirlerin özel arşivlerinde korunduğu
söylentisine rağmen).⁴ İnsan zaten yazılmış olan şeyi tekrar etmekten hoş-
lanmaz fakat belli bir ölçü için bu kaçınılmazdır. Onun için bu makalenin
yazarının amacı, Şeyh İmam Mansur'un resminin yeniden yapılandırılmasına
yazarın kişisel yorumunu eklemek için bir girişim olarak değerlendirilmelidir.

İçkerya'nın Çeçen Cumhuriyeti'nde Sünnî İslâm'ın Hanefi mezhebi
baskın mezheptir. Bununla birlikte Sünnî İslâm'ın gerçek şekli sufizmdir.⁵
İslâmı ilk kabul edenlerin İçkeryalılar- Aksay ve Kulkula'nın yukarı kesimle-
rinin sakinleri olduğuna inanılır. İslâm tedricen bölgesel geleneklerin ve alış-
kanlıkların intizamına, geleneksel hukukun normlarına -adet- ve sosyal yapı-
ya sirayet etmiştir. Arkeolojik veriler ve yazılı kaynakların bir takımı bu
süreci çeşitli merhalelere ayırma imkanı vermiştir:

- 8. ve 9. yüzyıllar- Hazar-Arap Savaşları Dönemi
- 11. ve 12. yüzyıllar- İslâm'ın yayılması ve Kıpçakların üst sınıfının İslamlaşması.
- 13. ve 14. yüzyıllar- Altın Orda'nın İslâmlaşması
- 14. yüzyılın sonu- Aksak Timur'un Seferi
- 15. yüzyılın sonu ve 16. yüzyılın birinci yarısı- İslamlaşma Dağıstan'dan, Kumuklar, Kabardey, Kırım Hanlığı, Osmanlı İmparatorluğu ve İran'a kadar yayıldı. Dönem sırasında Çeçen dili Arap alfabesiyle yazılmaya başladı ve ilk defterler- tarihî kronikler ve felsefî, ahlakî eğitici yazmalar- yazıldı.
- 18. yüzyılın sonu ve 19. yüzyılın başı- Rus kolonizasyonuna karşı millî bağımsızlık mücadelesinde İslâm'ın önemli bir rol oynamaya başladığı dönemde, Seyh İmam Mansur sonra Şeyh Abdülkadir (1822), Şeyh Avko, Şeyh Muhammed ve İmam Yauk (1825), ve sonradan üç Dağıstanlı imam- Gazi Muhammed (1829-1832), Hamzat Bek (1832-1834) ve Şamil (1834-1859) önderlik etti.

³ O, D. Khozhayev ve S. Nanhajiyev tarafından "Pravda o Sheikhe Mansure" Groznenskii rabochii, 16 Ağustos 1989, No 19822, p3. Maalesef onun ressamı ve resmediliş tarihi hakkında bir bilgi yoktur.

⁴ Kafkas Muhacirleri ve onların torunları çoğunlukla Türkiye'dedir.

⁵ Muhafazakâr ve popüler İslam arasındaki çağdaş ilişki bu makalenin inceleme alanının dışındadır.

Dinî mitolojiye göre İslam, Çeçen etnisite ve geleneklerinin erken şekillenmesinde bir parça etkili oldu. Çok meşhur bir öyküye göre bidayette geçmiş, şimdiki ve gelecekteki bütün nesillere Allah can verdi. O, insanoğlunun ortaya çıkışı ve yeryüzünde yayılış anını anlattı. Sonra yaratıcı ebedî ve gerçek diğer dünyayı ve bu fani ve aldatıcı dünyayı yarattı ve yarattıklarına onların ikisi arasında bir seçenek sundu. Diğerleri ebedî dünyayı seçerken bazı ruhlar bu maddî dünyayı seçtiler ve öbürleri her ikisine de ihtiyaçları olmadığını söylediler ve yaratıcılarını seçtiler. Böylece dünya nüfusu, efendileriyle olan ilişkilerine göre üç kısma ayrıldı: Bunlar, ebediyen cehenneme maruz kalmaya mahkûm edilenlerin maddî dünyasını idrak edişin bu kuruntusuyla baştan çıkarılanlar; Cennetin mutlak mutluluğu ve ermişler için bu fani dünyada onlarla birlikte hazırlanan kutsanmış gerçek Müslümanlardır.⁶

Çeçenlerin ırkî menşesine ilişkin diğer gelenekler dizisi ilk atanın ve bazı klanların atalarının Arap menşe'li olduğunu iddia eder. Dini liderlerin vaazları arasında ömrünün sonunda aşağıdaki sözleri söyleyen Muhammed peygambere ilişkin bir tanesi vardır.

Benim yakınımdaki biri benim öğretilimi ibmal ettiği dönemde bana inanmasa ve bana hakaret etse bile Kafkasya'da gerçek dini memnuniyetle kabul eden insanlar vardı.⁷

Onunla ilgili olan eski inançlar ve ritüeller İslâm tarafından yeniden tanımlanmış ve farklı bir şekilde dönüştürülmüştür bu nedenle şart koşma onun özel bölgesel ifadesidir. 17. ve 18. yüzyıllardan erken Çeçen mezarları, cenaze odalarının yukarı kısımları geleneksel türbeler hattı boyunca düzenlendi. Mezar taşları Arapça kitabelere ek olarak, geleneksel tören simgeleri (avcılık tasvirleri, el sanatlarının yanı sıra güneş, yıldız, hayvan ve insan tasvirleri) ile vasıflandırıldı. Ortaçağ mimarları, oturmak için yeniden inşa edilen kulelerin içinde sıklıkla camiler kurdular. Makazhoy toplumundaki gibi bazen minareler hisar kulelerine yerleştirildi. Kadeh taşları denilenlerden bazıları-bira üretimi için arpa ezme havanları- girişte yerleştirildi: Bira çeşitli Çeçen ritüellerinde antikiteye kadar kullanılan kutsal bir içkiydi. Deyimler ve terimlerin yanı sıra çeşitli mitolojik figürler ve velî-tanrılar İslâmın ibadet sistemi ile birleştirildi. Tarihi mabetlerindeki baş tanrının adı -Dela/Diela/Da'la- yaratıcı kral ve her şeyin sahibi, her şeye can veren iyilik, güzellik, adalet ve âlicenaplık zamanla Allahın isimlerinden biri olmaya başladı. *Sa Dela* (Aman

⁶ M. S. Mustafinov, "Sfetsifika dogmatiki i sotsial'noi doktriny sovremennogo zikrizma (na materialakh konkretna-sotsiologicheskikh issledovaniy v Checheno-İngushsko i ASSR)" Groznyi, 1972; autoreferat of candidate dissertation).

⁷ V.Iu. Gadayev *Za chastokolom miuridskiikh propovedei. İslam v Checheno-İngushsko i ASSR* (Groznyi 1987), p 29. Yazar tarafından Venedo'da 1987 yılında yazıldı.

Allahım!», *Delan d'ub'a* (Tanrının uğruna), *Dela mukallab* (Tanrının isteği) gibi deyimler bugünün konuşmalarında her gün genel kullanımdadır.

Çeçenya'da İslam'ın ilk hatipleri hakkında deliller göreceli olarak azdır. Onların işleri hakkındaki efsaneler olağanüstü doğal güçleri ve kehanetlerinin ayrıntılarıyla birlikte nesilden nesile aktarıldı ve popüler edebî çalışmalar başladı.

Şamhal Çopan'ın genç oğlu Sultan Mut(16. yüzyılın sonundan 1640'lara kadar) ve Kabardey karısı (Anzorov'un prens ailelerinden) Şamhallığın yöneticilerinin ve onların müttefiklerinin zulmünden kaçtı. O kendisine refakat eden mollalarla Kafkasya'da gezindi, 1610'dan 1620'lere kadar İçkerya'da ikamet etti ve Şeyh Mut adıyla tanındı. Onun ikamet yeri *Kbutor Chank'be* ilk kez kullanıldı ve onun İçkerya dağlarındaki müstahkem mağarası Shikh Muta Hekh kutsal bir yer olarak ün kazanmaya başladı. Orası bir ziyaretgâhtı ve dinî ayinler orda kutlanırdı. (Şamil'in imamlığı döneminde yasaklanana kadar orası kullanılmıştır.)

1707'de Çeçenya'da güvenilir bir Şeyh Murat ortaya çıktı. İnsanların bazısı onu kutsal bir adam ve imam olarak tanıdı. (Rus raporlarına göre onların üzerinde bir yönetici) 1708 yılının başlarında müritleriyle birlikte (Rus raporlarına göre, 700 Çeçen ve 800 Nogay) Terki'nin Rus istihkâmlarına saldırdı fakat Voyvoda Apraksin tarafından esir alındı.⁸

Efsaneler Bata, Terma'ol, Bersa/Bersan/Berslal gibi hocaların hatıralarını muhafaza etti.

Terma'ol belagatla ödüllendirildi fakat sıra dışı zalimliğiyle tanımlandı. Onun Allahın kudretini ve gerçek inananları bekleyen cennetin nimetlerini tanımlayan yakarış ve vaazları Çeçenleri ateşledi; çoğu İslamı kabul etti ve eğer anlatılanlara inanılacak olursa, hayatının son günlerindeki her yaşlı adam sünnet olmakta acele etti. Etrafı sadık müritlerle çevrili Terma'ol *Deli mostakboy(tanrının düşmanı)*, diye adlandırdığı düşmanlarına karşı uzlaşmaz ve merhametsizce kıyıcı olmaya başladı. Onun bir mezar kazıp kendisini canlı gömerek: Elveda Müslümanlar. Artık bana ihtiyacınız yok. Kendinizi eyleme

⁸ Graf Petr Matveevich Apraksin (?-1726-28), Büyük Petro tarafından Novgorod'a 1705 yılında da Astrahan'a voyvoda olarak atandı. 1708 yılında Kalmuk hanı Ayuka Han ile bir anlaşmaya yaptı. Rusya'nın ilk guberniyalara (eyaletlere) bölünmesi zamanında (Aralık 1708) Kazan'a vali olarak atandı. 1713 yılında daha önemli mevkileri elinde bulundurmak üzere Sen Petersburg'a çağrıldı.

hazır hissettiğinizde geri döneceğim, dediği söylenir.⁹ Termaol'un mezarı İçkerya'daki Ena-Qalla bölgesine konuşturılmıştır.

Şeyh Bersa'nın faaliyetleri, Kurçalay Köyünün tarihi ibadet yeri Ertinan'da (Ertinan Karta diye de bilinmektedir.) odaklanmıştır. Onun menşe'i hakkında çeşitli rivayetler vardır. Bunlardan birine göre, O bir Kumuk idi; Bir diğeri daha ikna edicidir, onun annesi Gunoy'un Taip yöresinden, babası ise Kuçaloyludur. Bersa'nın annesi genç bir kadinken dul kalmış ve o, annesinin Guni'deki ailesiyle birlikte büyümüştür. Kabile geleneğine göre,¹⁰ Bersa, olgunluğa erişecek kadar uzun, güçlü ve cesur bir genç adam olunca annesiyle birlikte Kuçaloy'a dönmüştür.

Bir gece kayın validesi onu öfkeyle uyandırdı: 'sen çok derin uyuyordun, Avarların bizim aula saldırdığını fark etmedin bile". Ya git savun ya da hepimiz birden mahvolalım.¹¹ Bersa birdenbire ya savaşta ölmek ya da Avarların liderinin kafasını bir hediye olarak getirmek üzere bir and içti. Köyün bir kısmı tahrip edildi, Bersa onların liderlerini yakaladı ve onu ölümcül yaraladığında Avarlar geri çekildi. Yaralı adam atından düştü ve dedi ki:

Bersa! Ben Şeyh Gada'yım. Muhammed peygamberin hak öğretisini izledim ve insanları onun doğru yoluna sevk ettim. Senin elinde ölüirken sana Allah adına, kelimenin gücü adına ve peygamberin öğretisi adına vasiyet ediyorum. Müslümanların arasına dön ve ilk kendin İslâmla kucaklaş!¹²

Şeyh Gada, bunları söyledikten sonra öldü. Diğer bir rivayete göre, ruhani bilgiyi nakletmenin ve Bersa'yı kuvvetlendirmenin yolu bir şeyh veya

⁹ U. Laudayev, 'Chechenskoe plemia', *sbornik svedeni i o Kavkazskikh gortsakh*, Vyp 6, 1872, p 55. Yazar daha sonra Termaol'un sert mizacı hakkında diyor ki: ' ne zaman bin kişi öldürse gövdelerden birisini tepesi üzerine diktiği söyleniyor. Bir gün, üç tane gövdeyle karşılaşır, bu onun üç bin kişi öldürdüğü anlamına gelmektedir. O sadece ölü adamların karıları başlarını yemek kapları ile örttüklerinde ve onların evlerine gelip ocağı yakacak ve eve su getirecek kimseleri olmadığını anladığında merhamet gösterdi. Sonunda memleket sakinleştiğinde Termaol'un zalimliği insanlarca unutuldu ve bir eğlence figürü olmaya başladı: Çocuklar onun gövdeleri ters çevirmesini andıran oyunlar tasarladılar. Laudayev, Termaol'un kendi acı ölümünün çocuklar tarafından alaya alınmasına ve belki de bağlar ve belki de insanların küçümsemesine yol açtı. Bununla birlikte Termaol'un özelliklerini ruhsal bir bağlılık olarak göz önünde bulundurmamak bu faaliyetin diğer bir yorumu olarak düşünülebilir. Yoga içerisindeki Jada Samadhi olarak bilinen faaliyetin bir benzeri olduğunu söylemek yeterlidir.

¹⁰ Movsur İbrahimov, 'Pochemu taip Gunoi prinial İslam poslednim sredi chechnetsev?', *Groznijskii rabochii*, 18-24 August 2000, No 31 (20816), p 3.

¹¹ I.M.Popov, 'İckeriia. İstoriko-topograficheskiı ocherk', *Sbornik svedeniı o kavkazskikh gortsakh*, Vyp 4, 1870, p 13. İbrahimov'a göre onu yardım istemek için koşarak gelen ve uyandıran onun nişanlısıydı.

¹² Popov, loc cit.

üstaz olmaktır-Allah'ın rızası için bu kutsal görevi sana aktarıyorum!-Gada'nın ayrılmış kafası fısıldadı.¹³

O zamandan beri Bersa, İslam'ın ilk vaizi oldu. Onun komşu köylerin insanlarını 'güçlü' hitabeti ve gelecekteki olayları doğru tahmin etmesiyle döndürdüğü söylenmektedir. Buna rağmen uzun süre anne tarafı akrabalarını İslam'a cezp etmeyi başaramadı. İslâm'ı kabul etmeyi inatla reddeden Orza'nın liderlik ettiği akrabalarının bir kısmı Terek nehrini geçmeye zorlandılar ve 'Orza-Kale' isminde yeni bir yerleşim kurdular. (Ruslar Çervlennaya Stanitsa adını vermektedir.)

Şeyh Bersa, Çeçenler arasında büyük saygı görmekten ve imam olarak bilinmekten mutluymuştu. O'nun öldürülüp aşağı Kurçaloy'da gömüldüğü ve kur'anının, kılıcının, kalkanının ve yayının hala orada muhafaza edildiği bilinmektedir. Onun ismi Alkasta civarındaki çeşitli yer isimleriyle alakalıdır: nehrin yukarı kısımlarındaki bir çukur Shalz-Bersa *vinya çe* (Bersa'nın öldürüldüğü yer), *Ig'a Bersa vinya çe* (Bersa'nın öldürüldüğü yerdeki derin çukur) ve nehrin yukarı kısımlarındaki bir çöküntü bölgesi Galmiy-khi- *Bersan'aqana churt d'ag'a metting* (Bersa'nın soyundan gelenlerin mezartaşının bulunduğu yer).¹⁴

İslâmın özellikle de sufizmin yayılışına ilişkin kanıtlar daha yaygın bir şekilde 1780'lerde başlar ve bu Şeyh Mansur'un kişiliği ve faaliyeti ile bağlantılıdır. Bazı kaynaklar asıl adının Uçerrman olduğunu iddia etse de Ruslar tarafından Uşurma'ya dönüştürülmüştür.¹⁵ Bununla birlikte Çeçenler onu Uşurum Şeyh, Uşurm Şeyh veya Aldili İmam olarak anmaktadırlar. Uşurum 1760 yılında Aldi köyünde doğmuştur.(Başka bir iddiaya göre 1732 yılında) Ailesi Elistanzkhoy'un taip'ine mensuptur ve son zamanlarda Ichkerya'dan Aldi'ye taşınmıştır.¹⁶ Babasının adı Şa'abaz idi(başka bir iddiaya göre Yafel).¹⁷ Her ne kadar birçok yazar onun kara cahil olduğunu iddia etse de onun ilk eğitimini -temel Arapça ve Kur'an- veren babasıydı. Eğitimine büyük bir ihtimalle Nakşibendî tarikatı üyesi olan, Dağıstan'ın en yetkin müritlerinden

¹³ İbrahimov, loc cit.

¹⁴ A.S.Suleimanov, *Toponimia Checheni i Ingushetii, part 3* (Grozni, 1980), pp 11-12, 16. 1929 yılında Khasid Oshayev Bersa'nın on ikinci kuşaktan akrabalarının Urus Martan bölgesinin Alkan Yurt yerleşiminde yaşadıklarını iddia etmektedir. 'Narodnye razvlecheniia u chechentsev', *Revolyutsiia i goretz*, 1929, No 6 (8), p 39.

¹⁵ P.G.Butkov, 'Izvestie o byvshe v Kavkazskikh gorakh...', p 135; Dubrovin, op cit, p 513; P. Iudin, 'Lzheprorok Ushurma-Shikh Mansur. (Iz istorii religioznykh dvizhenii na Kavkaze)', *Russkii arkhiv*, 1914, No 10, p 218.

¹⁶ Nart, 'The life of Mansur, great indepençe fighter of the Caucasian mountain people', *Central Asian Survey*, Vol 10, No 1-2 (1991), p 83.

¹⁷ Ibid, p 84.

birinin gözetimi altında devam etti.¹⁸ Aldı'ye geri dönen Uşurum mollalığa ve vaazlar vermeye başladı. Dinî liderlerce cesaretlendirildi ve 1783 yılında şeyh unvanı verildi. Parça parça delillere inanılacak olursa o, Şeyh Baliy isminde mutlak bir rakibe sahipti. Bu rekabet 1780'lerin başlarında Şeyh Baliy'in ölmesiyle sona erdi.

Uşurum Şeyh'in alinyazısını nasıl gerçekleştirdiğinin çeşitli uyarlamaları vardır. Bunlardan birine göre, bir gece düşünde cennetten düşer ve tanrıya şükretmeye başlar. Sabah kardeşlerine öleceğini söylemiş fakat yeniden dirilebileceği için bedenini gömmemelerini emretmiştir. Aslında akrabalarının saygıdan kaynaklanan şaşkınlıklarının nedeni tam olarak ne olduğuydu.

Diğer bir rivayete göre onun koyun yaydığı zamandan önce evliyalığı aşikâr oldu. Muhammed, Şeyh'e imanı zayıflatılmış ve günaha düşürülmüş insanların itikadını güçlendirmek ve dünyanın sonunun geldiğini ifşa etmek için kendi imamlığını ilan etmesini emretti.

Üçüncü söyleneceye göre, Allah'ın emirleri Uşurma'ya peygamber tarafından gönderilen iki atlı tarafından getirildi. Gece yarısında onun evinin avlusuna girerek bağırıldılar: "es-salam 'aleyküm ya İmam!" ve ona görevini tebliğ ettiler. Uşurum, kendi hakkında kısa bir duruşma gibi, alçak gönüllü bir şekilde insanlara bu bilgiyi ilân etme cesaretine sahip olmadığını söyledi, fakat onlar, onu ilân etmesinin gerekli olduğuna onu iknâ ettiler.

¹⁸ Hasan Efendi El-Alkadarî Asâr-ı Dağıstan isimli eserinde ileri sürmektedir. [(*Istborieskie svedenia o Dagestane*), Çev. ve notlar Ali Has. Hasanov (Alkadarî) (Machackala, 1929), p 105.] İmam Mansur Osmanlı İmparatorluğu'na kabul edildi ve Sultan I. Abdulhamid tarafından Kafkas Müslümanlarını Rusya'ya karşı kıskırtmak için gönderildi. Bu görüş bir düzine sovyet yayını tarafından ele alınıp geliştirildi. Örneğin: M.D.Bağirov, 'K voprosu o kharaktere dvizheniia miuridizma i Shamilia,' *Bolshevik*, 1950, No 13, p 24; N.A. Smirnov, 'Turetskaia agentura pod flagom islama (Vostanie sheikha Mansur na Severnom Kavkaze),' *Voprosy istorii religii i ateizma*, Vyp 1, 1950, pp 11-63; aynı şekilde, 'Sheikh Mansur i ego turetskie vdokhnovitely', *Voprosy istorii*, 1950, No 10, pp 19-39. Bununla birlikte Smirnov aşağıdaki fikri ileri sürmüştür: Uşurma'nın açıkça ortaya çıkışından önceki dönem bizim belgelerimizde yeterince izah edilemese bile, onun bu ortaya çıkış için hazırlandığını kimse iddia edemez.' Ve dahası: Türklerin kıskırtması ilkel dağ kabileleri arasında sempatiyle karşılandı. Belki de, bu 'peygamber' Uşurma'nın özellikle en ilkel ve Ruslara en fazla düşman olan Çeçenler arasından çıkmasının açıklamasıdır.'- Seyh Mansur...' op cit, pp 22, 26 Bu bakış açısının. Bütün Çeçen toplumunun sınır dışında olduğu bir zamanda desteklendiği görmezden gelinemez. Türk arşivlerinde çalışmış olan Bennigsen'e göre Mansur'un bir Türk ajanı olduğu iddiası temelsizdir. Onun bu yayını ortaya çıkana kadar şeyhin faaliyetleri hakkında Türkiye'de hiç bir şey bilinmiyordu. -A. Bennigsen, 'Un mouvement populaire au Caucase du XVIII siecle: 'La guerre sainte du Sheikh Mansur (1785-1791). Page mal connue et controversée des relations russo-turques,' *Cahiers du Monde Russe et Soviétique*, Vol 5, No 2 (April-June 1864), pp 159-205.

İnsanları bir araya toplayacağına inandıktan sonra üç gecesini oruç tutarak ve dua ederek geçirdi.¹⁹ Şali'den Ömer Hacı ile Osman Hacı ve Butuk Hacı onun kardeşleriydi. İkincisi (Osman Hacı) âlimlere Uşurum'un düşünüyü bildirmek için bir mektupla birlikte Mekke'ye gönderildi. Uşurum'un yoldaşları arasında Molla Beksultan Hacı, Muhammed Hacı, Nogay Murza Hacı ve Kambe Hacı vardı.

Onun kayın biraderi Etta'ya göre (tutuklandı ve 1786 yılının Ağustosunda bir Rus kampında sorguya çekildi), Uşurum üçüncü kez aynı rüyayı görmesinden sonra görevlendirildiğini ilân etti. Akrabaları, eğer köy halkı sana inanmazsa ailen utanır diyerek onu bu adımı atmaktan vazgeçirmeye çalıştılar. Rusların casusu Kular Köyünden Kaytuko Bakov'a göre, Şeyh Uşurum bütün söylenenleri göz ardı ederek evinin çatısına tırmandı. Kolumun yeniyle ağzını kapatarak Aldi halkını çağırdı. Onun sesi ne kadar kısık olsa da insanlar anında koşarak geldiler.²⁰

Şeyh bir dua ettikten sonra insanları şeriatın kurallarına sıkı sıkıya uymaya ve İslam'ın direğini (doğru yolunu) takip etmeye, sadaka vermeye, cehalette ısrar edenleri açığa çıkarmaya ve hırsızlık yapmak, alkollü içki içmek, tütün çekmek gibi yasaklanmış fiillerden uzak durmaya çağıran bir vaaz verdi. Rus kalelerinden geçmeyi gerektiren hac farızası için Mekke'ye gitmelerini ve kendisini ziyaret etmenin hacca gitmekle denk olduğu için kendisini ziyaret etmelerini tavsiye etti. Bütün Müslümanları kan davalarından vazgeçerek²¹, birleşmeye çağırdı.

Vaazdan sonra bir kurban kesildi. Uşurum, iki koçu ve kendisine hediye edilen bütün hediyeleri ve iki boğadan birini mezarlığın etrafında üç kez döndükten sonra boğazladı ve fakirler ve mektep (*hujir*) çocukları arasında dağıttı. Üçüncü gün hayranları tarafından getirilen ipek ve pamuktan kendisine bir elbise daktı. (Rus kaynakları, Uşurum'un ona hediye edenlerle birlikte biçip daktığı elbiseyi 'tepeden tırnağa Türk biçimi bir elbise' olarak tanımlamaktadır.²²)

Yeni imamın ortaya çıktığı haberi bütün Çeçen yerleşimlerine ulaştı. Çeçenler meraktan ve onu ilk önce görüp konuşma onuruna erişmek için

¹⁹ Ömer Hacı, Uşurum'un bütün mektuplaşmalarını yazan ve mektupları ona okuyan baş danışmanıydı. Osman Hacı 1787 yılında İstanbul'a ulaşmayı başardı. (Bir rivayete göre oraya yerleşti.)

²⁰ N. Dubrovin, 'Brat'ia Potemkiny na Kavkaze', *Russki vestnik*, T 138, Kn 6, (1878), No 12, p 515.

²¹ Müritleri arasındaki anlaşmayı ve kan davalarını durdurduğunu görmek istedi, Uşurum karısını ve ailesini ailelerinden birini öldürenlerle uzlaşmaya ikna etti.

²² Smirnov, 'Sheikh Mansur' op cit, p 23.

Aldi'ye gitmekte acele ettiler. Onun yiğit ve görkemli ortaya çıkışı, sıra dışı hitabet yeteneği, sık sık halvete girip inzivaya çekilmesi ve katı "çile" çekmesi etrafındaki bütün insanlar üzerinde güçlü bir etki yapıyordu. Ayrıca doğa onun aklına, vukufiyet ve sıra dışı bir dakiklik armağan etti. O mütevazıydı, beyinleri etkileme ve kalpleri kendine bağlama sanatını biliyordu.²³ Kapalı kapılar ardında yaşar, nadiren görünürdü, sadece bayramlarda ve cemaatle namaz kılmak için beyaz bir elbise içinde ortaya çıkardı. Onun dışında kalın bir palto giyerdi. (bir şahide göre rengi yeşildi.) (Diğer bir rivayete göre, O *Capuche* bir çapka giymiştir.) Evinin altına inşa ettiği çamurdan bir kulübede uyudu. Yemeklerini karısı Çaçi(Chachi)²⁴ hazırladı ve sadece onun elinden yiyecek aldı.

İnsanlar büyük bir evliya gibi, gaipten haber veren biri gibi öğrenen ve gizli sırları elinde tutan bir Dela Qaylenash gibi işaret eden Uşurum Şeyh'e saygı gösterdiler. Şahsî güvenliğini sağlamak için yirmi kişi evinin kapısında, elli kişi avluda ve diğer bir elli kişi de sundurmada yoğun bir şekilde ona akan ziyaretçiler için nöbet tuttu; Aldi'nin sakinleri kendi bölgeleri için Rus sınırına giden yolun güvenliğini sağladılar.²⁵ Şeyh'in çiftleri (kaynakların 6, 16, 20, 60 gibi numaralar verdiği hünerli insanlar) ve özel bir sebeple yükselttiği sancağı vardı.

Uşurum Şeyh keramet gösterme yeteneğine de sahip oldu. Dinî liderler arasında Şeyhin ibadeti yasayla düzenlendiği gibi(ta'dil-i erkâna uygun değil) yapmadığını iddia edenler vardır.²⁶ Onlar onun seçilmişliğine ve bir mucize göstermesinin talep edilmişliğine inanmadılar. Uşurum, otoritesini sağlamlaştırmak ve daha büyük ün elde etmek uğruna bu hünerini halk içerisinde kullanmak istemedi. Diğer taraftan yapılacak bir hata destekçileri arasında şüpheleri artıracaktı. Uzun bir tereddüitten sonra cennetten gelen bir sesin çok yakında duyulacağını ilân etti. Onun öğretisine inananlar, 'diğerleri aklın bir çıldırmasını hissedecekken ve onun tarafından affedilecekken', korkmayacaklardı.²⁷ 12-13 (23-24) Şubat 1785'de meydana gelen deprem vaat edilen kehanet olarak görüldü. Bu, şeyhin aslında imam ve beklenen mehdi olduğunu kanıtladı. Bundan sonra o, Mansur ismini benimsedi. Bazı görgü

²³ Sankt-Peterburgskii Filiial Arkhiva Rossiskoi Akademi Nauk, Fond 99, Opis 2, Edinitsa Khraneniia 37, P. Butkov, 'Izvestie o byvshem v Kavkazkikh gorakh Lzheproroke Mansure', f 146 verso.

²⁴ Çiftin çocukken ölen -Berija ve Akhzart- isimli iki kızları ve Misirbi isimli bir oğulları vardı.

²⁵ Butkov, op cit, f 146.

²⁶ Dubrovin, 'Bratia i Potemkiny', p 399.

²⁷ Butkov, op cit, f 148.

şahitlerinin kayıtları yaşayabilmiştir. Her halükârda gazeteler aşağıdakileri bildirmiştir:

Aşağıdaki tarzda vukubulan Mozdok'ta 12 Şubat 1785'te bir deprem meydana geldi: Terek'in ötesinde Kafkas Dağları istikametinden, güneyden, saat 14:22'de yerin derinliklerinde gök gürültüsüne benzeyen bir gürültü işitildi. Zلزهه Mozdok'un her yerinde çok güçlü hissedildi ve tam iki dakika sürdü. Yer altındaki rüzgarı benzeyen daha güçlü bir uğultuyla birlikte öğleden sonra saat 15:22'de aynı istikametten ikinci bir gürültü işitildi. Bununla birlikte yerin hareketinin ilk seferinde daha güçlü olduğu maliyenin girişindeki muhafızlar tarafından bildirildi. Bu ikinci darbe birinciden daha uzun sürmedi. Üçüncü darbe akşam 20:00'da oldu. Fakat ilk ikisinden daha zayıftı. Dördüncü darbe on ikinci ile on üçüncü arasında gece saat 01:00'de oldu ve ilk ikisine benzeyordu. Fakat hiçbir zarara yol açmadı.

Aynı aynı zamanda Kızlar'da da oldu. Yer hareketinde evlerde birçok ocak söndü ve Terek nehrinde ancak sadece devasa nehirlerde bulunabileceklere benzeyen dev dalgalar oldu.²⁸

İmam Mansur dedi ki, o sadece Allah'ın isteğinin gerçekleşmesiydi. O kendisini asla ne ermiş ne de peygamber olarak takdim etmedi. İnsanlar onu bu sıfatla tanıdıkları için onun düşünce ve hayat tarzı onlara sıra dışı görünüyordu. Mansur vaazlarında eski kehanetleri aktardı:

Dünyanın geçici olduğunu hatırla. Kur'an'ın inancı içerisindeki insanların öğretmeni olmak ve onlara geleceğe mutluluğa giden doğru yolu göstermek Mansur'un inancıydı. Eğer Tanrı bu kullardan birini severse ona bu mükâfatla birlikte cenneti verecektir. Mansur, Tanrının takdirıyla ve yardımıyla inançsızları mahvolmanın cehennemine itecektir. Sabredenin kazançları her zaman başarıyla taçlandırılacaktır.²⁹

Şeyh ilahiler söyleyerek eşlik eden müritleriyle birlikte çeşitli Çeçen evlerini ziyaret etti. İnsanlar onunla buluşmak için geldiler, elbisesinin kenarını öptüler, günahlarına tövbe ettiler, tanrıya istekle dua etmek için anlaşmazlıkları çözme, hırsızlıktan ve tütün çekme ve alkollü içecekleri tüketmekten vazgeçme zorunluluğunu üzerlerine aldılar. Rivayete göre 'onlar, kalplerini birbirlerine açtılar ve kindarlığı, bencilliği ve kıskançlığı kovdular.³⁰ Kayıp eşyalar ve paralar direklerle bağlandı ve gerçek sahipleri onları alana kadar yol kenarında bırakıldı. İmamın müritleri insanlardan fakirlere ve yetimlere destek olmak için zekât vergisi topladılar. Mansur itiraz etti:

Tanrının emirlerine göre biz insanlara gitmek ve onları Muhammed'in nizamına çevirmek zorundayız. Öncelikle Karabulaklara ve İnguşlara oradan Kabardey'e ve ondan sonra, Çeçenleri yok olmanın büyük talihsizliğine koyan, gelmeleri beklenen, Rus sınırı boyundaki Hristiyanları yok etmeye gitmeliyiz; Zamani geldiğinde orman içindeki Çeçen arazisine sancağımı ve çadırımı dikmeliyim, [...] Kuma Nehrinden Rus yerleşimleri üzerine ilerlemeliyiz. Rus-

²⁸ Moskovskie vedomosti, No 30, 12 [23] April 1785, p 399.

²⁹ Butkov, op cit, f 155.

³⁰ Umalat Laudaev, 'Chechenskoe plemia', p 60.

lar bizim isteğimize teslim olacak ve dinimizi kabul edeceklerdir. Bizim selefimiz olan dindaşlarımız biz düşmanları ikiye bölerken hatalarını düzeltecekler: Bir parçası köpeğe diğer parçası da domuza dönüşecek. Böylece İslâm bütün insanları birleştirmeli.³¹

Kaytuko Bakov'un verdiği bilgiye göre, Kızlar kalesinin komutanı İvan Nikolayevich Vishniakov, 3 Mart'ta Aldi'de iken sefere hazırlanan birçok Çeçen köylü gördü. Onlar sancak diktiler ve dediler ki, İmamla birlikte İslâm'a çevirmek için İnguşların üzerine yürümeye ve İnguşetya'daki gizli Kur'an'ı aramaya niyetlendik.³² Kumuk Köyü Enderi'nin insanlarını çağıran Şeyhin mektubunun metni raporlardan birine iliştirilmişti. Mart-Nisan 1785 tarihiydi:

Tanrının yardımıyla Aldi'nin Çeçen köyünde İmametimin kabulünün onuruyla şeref lendim. Müslüman düzenine ait olan bütün bu bildiriği gönderdim ve onlardan bütün saygılarıyla pişman töbe etmelerini istedim. Sizin de kendinizden bildiğimiz gibi, bir doğruyu itiraf edecek kişi şüphesiz cennetin krallığının varisi olacaktır. Sadece Kuran'ın bize öğrettikleri gibi şimdi tanrıya yalvarmak için sana soruyorum; Her şeye kadir olan tanrı senin temiz kalbinden gelen itirafları görüyor, gücü tükenmeksizin sizin dualarınızı övecek ve dualarınızı onunla beraber tutacak. Umuyorum ki, bu seni kötü kaderden uzak tutmak için yeterli olacak. Ben gece gündüz Müslümanların günahları için ağlar ve dua ederim. Tanrının uğruna sadaka dağıtıyorum. Eğer biri diğerini öldürürse onu affet.(kan davası gütmeye) İçki içme. Tütün çekme. Erkekler paralarını karılarına ortalama bir hayat için vermelidirler. Birisi öldüğünde onun malını mülkünü hak sahipleri arasında paylaşır. Geleneksel ritüelleri dikkate alma yalnızca dinî düzene uy. Aptallığı bırak, şimdiye kadar şeytan dışında hiç kimsenin bir hayrını görmediği senin bütün fiillerine artık yeter.³³

İmam'ın müritlerinin sayısı hızla arttı. O Kabardey, Dağistan 1774'de Hıristiyan olan Tagaur toplumunun Ossetleriyle,³⁴ Nogaylarla ve Adigelerle³⁵

³¹ Ibid, ff 149, 150.

³² Yaygın bir efsaneye göre, Kur'anın Chakh Akhriev tarafından yazılan bir nüshası cennetten Muhammed'e getirildi. Bu Kur'an bir değirmen taşı büyüklüğündeydi. Peygamber tanrının kelamını tebliğ için dolaştığında, İnguşetya'da durdu ve sonradan inşa edilen Tkoba-Erda'nın kutsal mekânının bulunduğu aynı yerde onu yaktı. Ch. Akhriev, 'İngushi: ikh predaniia i poveriia', *Sbornik svedeni o kavkazskikekh gortsakh*, Vyp 8, Otd 1, 1875, p 20.

³³ B.V. Skitskii, 'Sotsial'nyi kharakter dvzheniia imama mansura', *Izvestiia 2-go Severo-Kavkazskog o pedagogicheskogoinstitutu a im... Gadiava*, Lubileinyi sbornik(Ordzhonikidze, 1932), p 120.

³⁴ Tagaur topluluğu Terek nehrinin(Daryal vadisi), Gizeldon(Dargav havzası ve Koba vadisi) ve Gineldon(Saniba vadisi) vadilerine yerleşmişlerdi. Onların batıdaki komşuları Kurtats ve doğudakilerden birisi, İnguşlar idi. Kartlo-Kakheti krallığı ve Rusya arasında bağların kuvvetlenmesi, 1783 yılındaki dostluk anlaşması ve aynı yılın sonbaharında Rus birliklerince Daryal vadisi boyunca arabaların geçebileceği genişlikte bir yolun inşa edilmesi Tagaur asillerinin gözetiminde bulunan en önemli stratejik güzergâha ulaştı.

³⁵ Albay Loşkiyeviç, Eisk istihkâmında, 1785 Ağustos'unda bildirdiğine göre Kuban Ötesindekiler(Adigeler) toplantılar yapıyordu, mümkün olan her şekilde Rus tarafına zarar vermek için koyunlarını satıp silah ve at satın alıyorlardı. Aralık ayında Loşkiyeviç'in bildirdiğine göre, belli bir molla insanlara, Azak denizi üzerinde sanki karadaymış gibi suyun

irtibatlandı. Terek ve Sunja'dan Kuban'a kadar bütün topraklarda vaaz etti. Kafkasya'daki insanların çoğu İslam'a döndürülmüştü. Mansur sünneti İslam'ın temel bir ilkesi olarak gördü ve raporların belirttiğine göre bütün yaşlı erkekler ve hemen her kadın bu ritüele itaat ettirildi.³⁶

İmam Mansur Rus yöneticileri için bir tehdit olmaya başlamıştı: Onun faaliyetleri saldırılarını engellemek için gönderilen askeri birliklere karşı dağlıların birleşmesine yardım ediyordu. Kafkasya'ya atanan bütün generallere dâhilî ihtilafın ateşini tutuşturma emri tekrar ediliyordu. Şurası göz önünde bulundurulmalıdır ki, General P.S. Potemkin'in hesaplamalarına göre 1785 Ekim'inde Kafkas kuvvetlerinin sayısı 27.000 erkek civarındaydı, Kafkas dağlılarınıninki ise 25.000 erkek kadar olmalıydı. (Bu sayı Çeçenlerin 4.000, Kumukların 5.000, Kabardeylerin 10.000 askerini de içeriyordu.)³⁷

Ruslar, Uşurum Şeyhin birden bire ortaya çıkışının çeşitli raporlarını kısa bir süre sonra ele geçirdiler. Özellikle, Tümgeneral Aleksandır Aleksandroviç Peutling, 8 [19] Mart 1785'de nehrin karşısındaki Aldi Köyü'nde cehalete batmış, batıl itikatlı insanları heyecanlandıran ve ham körlüğü ona takdim etmek için bahtlı bir öykücü ortaya çıktı. O vahiy geldiğini söylüyordu.³⁸ Peutling, bu insanları kışkırtanı yakalamak için bir çaba gösteren Saval'ev'e gecikmeksizin yardım gönderdi.³⁹ Bölgesel komutan, onun hitabetinin dağlardaki nüfusun tamamını tahrik ettiği zamanda Şeyh Uşurum'un ortaya çıktığını şu sözlerle bildirdi: Uzun bir yakışıklı, soluk benizlice ince siyah saçlı ve ateşli konuşan bir yobaz, onun kimliği ve menşesi bilinmiyor.⁴⁰

üzerinde dörtnala Şahin Giray'ın üzerine gitmeden önce İmam Mansur'un beyaz bir at üzerinde dörtnala geldiğini ve onu çağırdığını ilân etti. İnsanlar dinî figüre saygı göstermeye başladılar. Loşkeviç, onun bölümü için, şiddetle gururunu kırmayı ve cezalandırmayı yararlı addetti: 'Molla yalanları için akılsızlığı yüzünden alenen cezalandırıldı, değnekleri kırmaksızın!'- N.A. Smirnov, 'Turetskia agentura...', op cit, pp 22, 42.

³⁶ Butkov'un yayımlanmayan raporunda Mansur'un özellikle sünnet nedeniyle sadece İnguşları İslâm'a çevirmede başarısız olduğunu yazmaktadır. [...]. Bu arada onlar, kendisine güvendikleri için kıdemli albay Mattsen'den [Vladikafkas'ın komutanı-JM] tavsiye istediler. 'Siz biraz aptalsınız,' diye cevapladı, bir erkeğin organını kısaltmak nasıl tuhaf. Eğer Uşurma onu nasıl büyüteceğini biliyorsa, ona ilk bağlanacak ben olacağım!'-Butkov, op cit, f 157 verso. *Kadınların da sünnet ettirme olayıyla ilişkilendirilmesi bu raporu tutanın sünnet konusundaki bilgisizliğinden kaynaklanıyor olmalıdır. (ÇN)*

³⁷ Dubrovin, 'Bratia Potemkiny', p 525.

³⁸ Smirnov, op cit, p 35.

³⁹ Butkov, p 145.

⁴⁰ Ibid, loc cit.

Zaten 15 [26] Mart'ta Rus Ordusu başkomutanı General Prens G. A. Patyomkin⁴¹, Şeyh Mansur'un gizlice yakalanmasını emretti.⁴² Aldi'nin köyleri Enderi ve Aksay'a O'nun 'serseri, tahrikçi, insanların huzurunu hile yoluyla bozan biri', 'hilekâr' ve 'moral bozucu', çağruları ve 'sahte peygamber'in öğretisini takip etmeye cesaret edenleri tehdit eden birisi olarak teşhir etmek için bildiriler gönderildi.⁴³

1768-1774 Rus-Osmanlı savaşlarının sonuçları ve Küçük Kaynarca Barış Anlaşması'nın sonuçları, Rusya'nın Kafkasya ile ilişkilerinde yeni bir dönemin başladığını belirliyordu. 1777 yılında Rusya Mozdok'tan Azov'a kadar devam eden bir kordon hattı inşa etmeye başladı, böylece istihkâm sisteminin tamamlanmasına 1730'larda başlandı. (Prens Patyomkin tarafından teklif edilen proje Katerina II tarafından onaylandı.) Pavel Sergiyeviç Patyomkin (Prens'in bir akrabası), Georgiyevsk Kalesindeki karargâhından Azov-Mozdok/Kafkas hattını yönetmekle görevlendirildi.⁴⁴ 8 [9] Mart 1783 tarihinde Katerina II, Kırım yarımadası, Taman yarımadası ve Rus idaresi altındaki bütün Kuban topraklarını istihkâm eden bir bildiri yayımladı. Rusya, önemli bir stratejik askerî köprübaşını ele geçirmek ve daha ötedeki Kuzey batı Kafkasya ile birleştirmek için gerekli Karadeniz sahilindeki nüfuzunu önemli ölçüde genişletmek için Osmanlı Devleti'ne hücum etti. Çok geçmeden 24 Haziran [5 Temmuz] 1783 tarihinde Rusya ve Karteli-Kakheti arasında dostluk ve barış anlaşması Katerina II adına Korgeneral P. S. Patyomkin, Herakli II adına Ioann Bagration-Mukhranski ve Garseven Çavçavadze tarafından imzalandı. Anlaşma Rusya'ya ana Kafkas silsilesinin üzerinden doğrudan Doğu Gürcistan'a geçen bir yol açtı. Az sonra Prens Patyomkin'in idaresinde Kabardey'den Khevi'ye giden yol tamir edildi, top arabası karayolu Daryal

⁴¹ Prens Grigor Aleksandroviç Poyemkin (1739-1791) Derjvin'in söylediğine göre neredeyse yirmi yıldan beri (since 1773), 'kuzeyin bilgesinin sırdaşı'. 1784 Şubat'ında, Kırım'ın genel valiliğine ve 1785 Ağustos'unda Karadeniz donanmasının baş amiralliğine atandı. 1787 yılında II. Katerina'nın güneye yaptığını meşhur gezide Potyemkin'i 'tavriçeski' nişanı ile onurlandırdı. O ölümüne kadar idarî görevde ve imparatoriçenin gayri resmî yardımcısı olarak kaldı.

⁴² Ibid, loc cit.

⁴³ Dubrovin, pp 543, 550-552, 556-557.

⁴⁴ Moskova Üniversitesi'nin bir mezunu olan Prens Potyemkin (1743-1796), Kazan ve Moskova'daki güvenlik komisyonuna başkanlık yaptı. 1783 yılında Karteli ve Kakheti'nin Kralı İrakli'yi Rusya ile aralarında dostluk anlaşması imzalamaya ikna etmede çok önemli bir rol oynadı. 1785 ile 1788 arasında Saratov'un ve Kafkasya'nın genel valisi idi. (sonradan sadece Kafkasya'nın) 1787-1792'deki Osmanlı-Rus Savaşı'ndaki İsmail saldırısında temayüz etti ve Suvarov'un 1797'deki Polonya harekâtına katıldı. Pavel'in tahta geçtiği haberini aldıktan kısa bir süre sonra öldü. Bununla birlikte Veidenbaum'a göre o Zubov kardeşlerin bir entrikasına kurban oldu., cf. P. Veidenbaum, Graf P.S. Potemkin', *Kavkaz* (Tiflis), 1897, Nos 112, 114, 128.

Geçidi(19. yüzyılda Gürcü Askerî Yolu olarak anılmaya başladı) vasıtasıyla kısaltıldı ve Kafkas Hattı'ndan İmeretya'ya bir yol açmak için planlar yapıldı.

Rusya İmparatorluğu'nun bölgedeki askerî-siyasî ve iktisadî büyümesinin kuvvetlenmesi, Kozak kolonizasyon bölgesinin genişlemesi ve dağlıların dışarıyla ilişkilerinin sınırlandırılmasında Çeçen topraklarının kuzeyden ve batıdan kaleler zinciriyle çevrilerek sınırlandırılmasıyla sonuçlandı. Ayrı köylerin itirazları ve köy cemaatlerinin birleşmesi zorla bastırıldı. Bu suretle Ruslar 1783 yılında Çeçenya ovasındaki yerlilere karşı ikinci kez cezalandırma seferleri uyguladılar.

1784 yılında bölgede Rusya'nın nüfuzunu genişletmek ve Mozdok ile Tiflis arasında sürekli iletişimi kolaylaştırmak için Daryal geçidinin girişine Vladikavkaz kalesi kuruldu. Bu andan itibaren Rusya, İmparatorluğun üniter siyasî-ıdarî yapısında Kafkasya'nın işgal edilen toprakların birleştirilmesi amacını gerçekleştirmeye başladı.

5 [16] Mayıs 1785'de Çarıçe Astrahan ve Kafkasya'dan oluşan iki bölgeyi içeren Kafkasya Genel Valiliği ya da Kafkasya Eyalet Valiliği'ni ihdas eden bir kanun yayımlandı.⁴⁵

Ertesi gün 6 [17] Mayıs 1785'de Prens Patyomkin, Korgeneral Patyomkin'e bir emir gönderdi, onu tekrar Şeyh Mansur'u tercihen kansız bir şekilde ele geçirmeye ve taraftarlarını yatıştırmaya yönlendirdi. 'Tehditlerin bu orospu çocuklarını dağıtmak için münasip olabileceğini aksi takdirde onların zorlukla dağıtılabileceğini' öne sürdü. Bundan da öte, 'ceza korkusu ve ödül kazanma isteğinin bu insanlarda her zaman bir erteleme gücüne sahip olduğunu' ve her ikisini de kullanmasını önerdi.⁴⁶

4 [15] Temmuz 1785'de Albay Nikolay Piyeri, iki binden fazla adamla Aldi'ye kadar ilerledi. Birlik, 6 [17] Temmuz sabahının saat onunda dört yüz evden müteşekkil köye ulaştı. Alay, köyü yağmaladı ve ateşe verdi, İmam'ın evi yerle bir edildi. Birçok komşu köy de aynı akıbete uğradı. Kaynaklara göre Mansur saldırıyı önceden haber almıştı bu nedenle insanlar evlerini boşaltabilmişti. Albay Piyeri'ye bir barış heyeti gönderildi ancak o görüşmeleri reddetti. Şeyh, bütün insanlardan önce Aldi'nin sakinlerini ve komşu köyleri

⁴⁵ 1786 Ocak'ında Kafkasya Naipliği'nin kuruluşu anısına bir kutlama tertip edildi. Kafkasya Eyaleti altı bölgeye ayrıldı: Aleksandropol, Georgiyevskaya, Yekateringrad, Kizliyar, Mozdok ve Stavropol. Kafkasya nerdeyse tamamen Kafkasya stepleri, Azak Denizi, Hazar Denizi, İran, Osmanlı İmparatorluğu ve Gürcistan ile çevrelenmişti. 1787 yılında senatörler A.R. Vorontsov ve A.V. Naryshkin idari teşkilatı ve yasal gücü teftiş etmek üzere buraya gönderildi.

⁴⁶ Dubrovin, op cit, p 525.

içeren kendi başkanlığında bir güç için Allah'a dua etti.⁴⁷ Çaldığı davar ve mallarla yüklenen Rus birliği kaleye dönüş yolunda saldırıya uğradı. İçlerinde Albay Piyeri'nin de bulunduğu bir kısmı öldürülürken bir kısmı da esir alındı.

4 [15] Ekim'de Prens Patyomkin, Ostrovski'den Kafkasya'daki başkomutana şöyle yazdı:

Piyeri'ye acıdım en az onun kadar askerlere de acıdım, bütün bu kayıplar onun bu ihtiyatsız aceleci mişacı yüzünden meydana geldi. Buna ek olarak Çeçenler haklı: Elinde, benim o serseriye ele geçirme talimatıma uyan verilmiş bir emrim olmaksızın onlara bir hırsız gibi yaklaştı. İmbacılara karşı kendilerini nasıl da savunamadılar? [...] Çeçenleri pişman olduğuna ikna edecek bir çaba sarf et. Aynı zamanda onları, bu girişimin münferit bir hareket olduğuna, yuktardan bir emir olmadığına inandırmalısınız.⁴⁸

13 [24] Ağustos'ta Patyomkin, çarlık sayfiyesinden yazdı ki:

Rus kuvvetlerine karşı savaşmaya cesaret eden Çeçenleri ayıplamıyorum. Onlar (Albay Piyeri ve emri altındaki Rus kuvvetleri), gizlice veya daha doğrusu uğru gibi yaklaşan bir hırsızdır. Bu suretle yöneticiden kaynaklanan ilanlar ve talepler önemini yitirir.⁴⁹

Şüphesiz, bu satırları okuyan birisi, Avrupa genel işleyişinin diplomasi sanatının içerdiği değerleri, barışçı amaçlarla hedeflere ulaşmayı başarma yeteneğini bildirdiğini unutmamalı. Daha da önemlisi, doğal adaletin bakış açısıyla, idarecilerin faaliyetleriyle belirlenen kamuoyunun saygıyla itaat ederek oynadığı roldü. Koruyucu despotizmin fikirlerinin kabulü, Katerina II'yi ve onun en yakın danışmanlarını en azından sözde onlara bağlı kıldı. (Aynı zamanda, Prens Patyomkin'in birliklerin sayısına ilişkin söyledikleri kayda değerdir: Bu tedbirler için ordu yeterlidir [uyarı savaşı-J.M.], ve dahası Asya'nın yarısını fethetmeye de kâfidir.⁵⁰)

Temmuz'un ezici galibiyetinin, Rus ordusunun ve siyasî-askerî liderliğinin prestijne ne muazzam ve göz alıcı bir darbe indirildiği, Prens Patyomkin'in 16 [27] Ekim 1785 tarihli diğer mektubundan anlaşılabilir. Prens, bu sefer kızgınlığını gizlemedi:

Daba ne kadar süre biz Piyeri'nin bu talibsiz olayını ve ordunun kaybedilen bu topraklarda imha edilmesini anmaya devam edeceğiz? [...] Sizin komiserliğe yazmanızdan tatmin

⁴⁷ Arapça bir duadan, tanrıya yakarma, dua.

⁴⁸ Kont P. S. Potyemkin'e yazılan mektup, *Russkii Arkhiv*, 1879, Kn 2, tetrad 8, p 432, Potyemkin Kont unvanını 1795'de almıştır.

⁴⁹ Loc cit.

⁵⁰ 'Prens' G. A. Potyemkin', *Russkaya starina*, T 13, 1785, p 173.

olmadım, bir de Aldi olayı içler acısı bir isimle anıldı. Bundan sonra sizden onu aptal bir olay olarak anmamızı istiyorum.⁵¹

Diğer taraftan Çeçenler, bu zaferi Şeyhin tahmininin bir ifası ve Allah'ın onlara karşı iyi niyetinin özel bir işareti olarak yorumladılar. Mansur'un şöhreti Kafkasya'nın her tarafına yayıldı. Bu noktadan sonra İmam Mansur, güçlü bir siyasî sima olmaya başladı. Mansur, askeri başarısını yaymaya karar verdi: sonraki hedefi Kızlar idi. 1735 yılında küçük bir köy yerinde Rusya'nın Kafkasya'ya ilerlemesinde ileri bir nokta olarak dikilen kale, Astrahan ile irtibatı sağlayan stratejik ve ticarî-iktisadî bir merkezdi. Şeyh, Kızlar'ın fethiyle, Rusya'nın Astrahan ile iletişimini aksatmayı ve Rusya'nın Kafkasya'daki varlığını zayıflatmayı umuyordu.

Temmuz'un 15 [26]'inde onun birliği Kızlar'a yaklaştı. Kale zaptedilemez olduğunu kanıtladı fakat beş kilometre ötedeki Karginski Kalesi imha edildi. Barut deposuna ulaşan bir yangın patlak verdi ve patlama garnizonun tamamını katletti. Bölgeye hareket etmiş Terek Kozaklarının müfreze- si, bazı Çeçenleri ele geçirmeyi başardı. Onlardan birinin İmam Mansur olduğu, sorgulamada kendisine sorulan soruları cevaplamayı reddettiği için idam edildiği dedikodusu yayıldı. General Patyomkin'in karargâhında haberleri iletmek için hazırlık yapılıyorken, gerçek Şeyh Mansur'un yeşil bayrağının altında on bin savaşçı topladığı ve Vladikafkas'a en önemli bir girişte olan Grigoripolis'i muhasara ettiği raporu ulaştı. Albay Vrede'nin raporuna göre, Şeyhin kendisi beyaz bir urba içinde görülebildi.⁵² Aslında Mansur, 29 Temmuz [9 Ağustos]'da böyle bir hareket yaptı ancak istediği sonucu elde edemedi. Kızlar'a diğer bir taarruz girişimi, 19-21 Ağustos [30 Ağustos-1 Elül]'de bunun gibi başarısızlığa uğradı (Kabardey Beyi Bekoviç Çerkaski'nin komutasındaki Terek Kozak Birliği şiddetli bir direniş gösterdi.) dağlılar civarı terk etti.

Bu yenilgi İmam Mansur'un güvenilirliğine bir darbe gibi görünmektedir.. Aldi'de onursuzca karşılandı. Fakat bu onu ümitsizliğe itmedi, amaçlarında inatla ısrar etti ve onları hissettiğini göstermeden saygısızca mırıldanmalara katlandı.⁵³ Dahası, bu durum, Şeyhin danışmanlarına onu Kızlar'a zamansız bir saldırıya cesaretlendirmeye ve ilk kez firar ederek böylece bütün milisleri karmaşaya itmiş olan Kumukları ikna etmek için onu zorlamaya bir sistem olarak hizmet etti.⁵⁴

⁵¹ Loc. Cit.

⁵² Dubrovin, p 535.

⁵³ Butkov, op cit, f 162.

⁵⁴ Ibid, ff 162 recto-162 verso.

Mansur, Çeçenistan'ı terk etti ve hareketli bir gücü başlattığı Enderi'nin Kumuk sakinleri arasına yerleşti. Kızlar'ın komutanına, Şeyhin, katilleri ölümle ve hırsızları ellerini keserek cezalandırmak için Kumukları ve Nogayları pişman olarak iman tazelemeye, bozulmadan onu izlemeye çağırıldığı haberi verildi.⁵⁵

İmam Mansur, Ekim ayının başında, Yarık Su nehri boyunca bayrak kaldırdı ve Kostinovskaya stanitsasının yakınında karargâh kurdu. 22 Ekim [2 Kasım]'de Sunja'da altı bin kişi civarında bir kuvvetle karşılaştı ve Kabardeyler ile birleşmek için Terek'e döndü. Her yerleşimde, Şeyh, onun öğretilerini takip etmelerinin gerekliliğini anlattı, 'insanların önünde peygamberin gayesinde yazılan, bütün Kafkasya dağlıklarının birliğinin bayrağı açıktır.'⁵⁶ Mansur Büyük Kabardey'de kutlamayla karşılandı, onun bayrakları sevinç işaretleriyle karşılanıyordu.⁵⁷

Şeyh, Tatartub savaşında (30 Ekim [10] and 2 [13] Kasım 1785) Albay Nogel'in birliğine karşı adamlarını top ateşinden korumak için hareketli kalkanlar icat ederek ordusunun askeri ve teknik kabiliyetini sergiledi. Bunlar, aralarındaki boşluk toprak ile doldurulmuş ağaçtan iki duvardan yapıldı. Onlar tekerlekler üzerinde kolayca ve serbestçe hareket ediyor ve onun arkasından ilerleyen savaşçıları korumak için 'müthiş bir duvar' olarak hizmet etti. Nagel, savaştan iki gün sonra, ümitsizlik içerisinde şöyle yazdı: Önder-Kurt'un Aldi'nin basit bir mollası olmadığı açıklandı. Onun elinin altında savaş sanatına dair gizli yenilikler bulunmaktadır. Sadece takviye kuvvetlerin zamanında gelmesi Nagel'in galip gelmesine izin verdi ve İmam Mansur'u Kabardey'den ayrılmaya zorladı.⁵⁸

Rus yöneticiler Mansur'un yakalanmasını istediler, eğer canlı teslim edilirse 3.000, ölüsüne ise 500 ruble teklif ettiler. Şeyhin etrafındakiler ise ona sadık kaldılar, "hamle eden silahlarımızın gümbürtüsü ve keskin kılıcımız suçluları yok edecek" diye gözdağı verdiler.⁵⁹ Yine de böyle tedbirler sonuç elde etmeye yaramadı. Enderi'nin sakinleri, mesela, eğer herhangi birisi imam'a ihanet edecek olursa onu idam etmeye ve mülkünü yağmalamaya karar verdiler.⁶⁰ Başkentteki gazeteler, okuyucularına verdikleri haberlerde:

10 [21] Kasım'da İstanbul'dan aldığımız mektuplara göre, bir süre önce ortaya çıkan Sabte peygamber Şeyh Mansur ilginç işleriyle basit insanları kazandı, Müslüman dininin yenile-

⁵⁵ Skitskii, op cit, p 106.

⁵⁶ Butkov, f 165 verso.

⁵⁷ Ibid, f 165.

⁵⁸ A. Vinogradov, *Sheikh Mansur*, 'Ogon'ka' No 18 (789) (Moscow, 1934), p 12.

⁵⁹ Dubrovin, p 557

⁶⁰ Skitskii, op cit, p 109.

yicisi(müceddidi) olarak, onun kehanetlerini ciddiye alıyorlar. Porte, onun parçası için bu hususta nasıl mücadele edilmesi gerektiği hakkında şikâyetleri tekrar ettikten sonra onun öğretisinin kuralları hakkında onunla konuşmak ve onunla bir tartışmaya girmek için İslam hukukunun en parlak uzmanlarını ona göndermeye karar verdi. Türkler bunun sonunun nasıl biteceğini sabırsızlıkla bekliyorlar.⁶¹

1785 yılının sonu, Mansur'un müritleri için zor bir yıl olacağını gösterdi; onlar, zorluklara ve büyük kayıplara katıldılar. Rusların cezalandırma seferleri bütün köyleri yıktı ve halkını yok etti. Çeşitli etkili beyler Rus tedbirlerinin korkusuyla Şeyh'den yüz çevirdiler ve Rus idaresinden yana oldular. Onlar arasında, Dal Muradov, Küçük Kabardey'in prensi ve Ali-Sultan ve Enderi'den Hacı-Murtazali Çapalov vardı.

Mansur, müritlerine bütün bu zorlukları önceden gördüğünü fakat dağlıların yenilgilerini, imanlarının zayıflığına, anlaşmazlıklarına ve onun emirlerini yerine getirmedeki hatalarına Tanrı'nın kızgınlığının bir alameti olarak almalarını söyledi. O, Şali'deki karısının akrabalarının yanına çekildi.

O zaman, o köyde dokuz yaşında Yusuf adında bir çocuk yaşadı: Bu çocuk Baturhan Osmanov'un oğluydu, okuma yazma bilmiyordu. Bir seferinde, aşağı yukarı üç ay sonra, Mansur halk hareketine başlamıştı, 1785 Mayıs'ındaydı, annesine göre, bu çocuk uykusunda dua etmeye başlamıştı. Bir sabah çocuk müstesna bir durumda uyandı. Öğlen akrabalarıyla birlikte *namaz* kıldı, akşam camide eğitim almış *mollalar* gibi Kur'an okudu, tefsir etti ve şeri'atın emirlerine tam itaat ile Şeyh Mansur'un öğretisini takip etmenin gereği hakkında vaaz verdi.⁶²

Atağinin bir sakini, Ali-Sultan Tısoyev (veya Yıev)'e göre, Yusuf, her gece ona gelen bir çeşit boruyla ruhunu değiştirip ve cennetteki bir saraya alan yeşil giysili ve kırmızı başlıklı bir adamı haber verdi. Orada, 'yeşil giysili, kırmızı başlıklı, kızıl yüzlü bir adam oturdu ve bir efendiye benziyordu, onu dünyanın sakinleri hakkında sorguya çekti' ona ezberden Kur'an okumayı öğretti ve kitabı kendisine vereceğini vaat etti.⁶³ Yusuf benzer tecrübeleri düzenli olarak yaşadı, bazen her gece, bazen her iki gece birden. İnsanlar an-

⁶¹ Sanktpeterburgskie vedomosti, No 102, 23, December 1785, p 1065. Moskowskie vedomosti pratik olarak aynı şeyi bildirdi: 'İslam dinini yenileyeceği uzun süre önce haber verilen biri olarak düşünülen, bir dereceye kadar davranışlarıyla basit bir insan olan meşhur Şeyh Mansur esir alındı. Müteakiben hükümet onun inancının sağlamlığını anlamak için en meşhur hukuk mütercimlerinden birini ona göndermeye niyet ediyor. No 104, 27 December 1785, p 1098. 1785'in sonu 1786 yılının başıyla birlikte Mansur'un 'ulemanın onu imam olarak tanıdığını ve Kafkasya'nın bütün insanların eksiksiz onu böyle kabul ettiklerini ve emrine amade olduklarını bildiren bir mesaj aldığı biliniyor.' -Butkov, op cit, f 140.

⁶² Dubrovin, p 253.

⁶³ Dubrovin, op cit, p 523.

ladı ki, o tamamen yabancı bir dilde Kur'an'ı okuyup yazıyor fakat kendi dilinde tefsir ediyordu. Şali'li bir molla ona onun hangi dil olduğunu sordu ve çocuk hocasının ona 'Ben İsa'nın dilinde okurum, fakat o dil senin tarafından bilinmediği için sen onu kendi başına öğrenmeyi dene.'demesini emrettiğini söyledi: Bazı insanlar onun bir büyücü olduğunu, diğerleri ise Tanrının kutsiyetini ona ihsan ettiğini düşündü.⁶⁴ Çocuk tedavi nimetine de sahipti, özellikle delileri iyileştirmede başarılıydı.(besnuiushchiesia) Bölgenin yerlileri, hatta diğer köylerden ona gelenler dahi Yusuf'a derin bir saygıyla muamele ettiler. Rivayete göre, Mansur ilk kez Kızlar'a saldırdığında Yusuf, Şalililere yaklaşan felaketi önceden haber vermişti ve söylentiye göre; şeyh insanlara onun görevini daha erkenden ilân etmişti. Şeyh çocuğu ziyaret etti ve onu "nurlu oğlan" diye isimlendirdi.

Şali'de Mansur bayramdan sonra, yaklaşan baharla birlikte yeni seferinin hazırlıklarını yaptı. O, önce Kabardey'e yürüyerek, kuvvetlerinin Çerkeslerle birleştirip, Malka nehrinin karşı kıyısına geçerek Karadeniz'den Hazar Denizi'ne kadar uzanan Kafkas Hattı boyunca uzanan kalelere saldırıp son olarak Astrahan'a ilerlemeye niyetlendi. Yakalanan bir mektup, onun Rus toprağındaki kalelerle bir saldırı için Kalmukları kendisine katılmaya teşvik etme niyetini açığa çıkardı. Rus ordusunun Kafkasya'daki başarısı tehdit altındaydı ve Sen-Petersburg endişelendi. Kafkasya hakkında yazılan ya da söylenen bir kelimeye bile izin verilmedi. 26 Haziran [7 Temmuz] 1786'da Prens Patyomkin durumu II. Katerina'ya şöyle bildirdi:

*Şeyh Mansur hakkında çok masal var⁶⁵ [sic!] ve şaşırıyorum, acaba bu adam Türkle-
rin gönderdiği haberci mi yoksa başka biri mi? Okumayı bitirdikten sonra bu mektubu, Man-
sur'un kişiliğinin bir tasvirini yazmak ve onu görmüş olanlardan doğruluğunu sormak için lütfen
geri bana gönderir misiniz? Bana öyle geliyor ki bu lapa Fransa tarafından bizi meşgul etmek
için pişirildi, Prusya Kralı'nın ölümüne yaklaşımın endişesi gibi.⁶⁶*

18. yüzyılın ikinci yarısında Avrupa'yı yeniden şekillendirmeye niyetlenen çeşitli gayretlere şahit olundu ve Rus siyâsî düşünce tarihinde bile, bu dönem büyük oranda bir jeo-politik doğanın devlet projelerince mühürlendi. Prens Patyomkin, Şansölye Panin liderliğindeki Prusya yanlısı zinciri güç koridorundan kırdı.⁶⁷ Prens, Rusya'nın güneye doğru ilerlemesi fikrini "Ku-

⁶⁴ Iudin, p 220.

⁶⁵ Fransızcada hayali hikâye anlamında

⁶⁶ II. Katerina, ve G.A. Potemkin. Lichnaia perezpiska, (Gizli Mektuplar), 1769–1791 (Moscow, 1997), p 207. 26 Nisan [7 Mayıs] 1785'de O(Prens) bir mektupda General Potyemkin'e sordu 'Burada bazı yabancı kıskırtıcılar yok mu?'— Smirnov, 'Sheikh Mansur...', op cit, p 29

⁶⁷ Nikita Ivanovich Panin (1718–1783) sıra dışı bir diplomat ve Rusya'nın en iyi eğitilmiş adamlarından biri.

zey Anlaşmasının yerine ileri sürdü (Rusya'nın bir müttefiki, Prusya, İsveç, Danimarka ve Polonya'ya Berlin Mahkemesince kılavuzluk edildi). Böylece 1780 yılında II. Katerina Rusya'nın dış politikasında ani bir değişiklik yaptı. Panin'in Prusya ile dostluğu kırılınca, Karadeniz için gerçekleştirilecek planlarını garantiye almak amacıyla Avusturya ile bir anlayış oluşturmayı amaçladı.⁶⁸

Şeyh Mansur'un seferleri, Rus İmparatorluğu'nun güney sınırlarında artan faaliyetlerinin zemini ile Rusya, Osmanlı ve İran arasındaki kadar Rusya ve Batı Avrupa güçleri arasındaki çıkar çatışmasına karşı da devam ediyordu.

Fransa ve İngiltere, Rusya'nın bir Karadeniz gücü olmasından korktu. Prusya, Rusya'nın Avrupa olaylarında yer almasının Prusya'yı zayıflatmasından beri derinleşen Rus-Osmanlı anlaşmazlığıyla ilgilendi. Rusya'nın planı İstanbul'u ele geçirmek ve boğazları Osmanlı İmparatorluğu'ndan kurtarılacak Rusya'nın güney sınırı boyunca uzanan yarı bağımsız Hıristiyan devletler yaratma idealine dönüştürmekti. II. Katerina, Hıristiyan insanların hamisi durumuna geldi. Karadağ ve Karabağ hanlıklarından bir Ermeni devleti uydu rulmasını teklif edildi.⁶⁹ Günümüzün modern Azerbaycan topraklarında bir Alan devleti yaratmak için benzer bir plan vardı.

Baron Charles Leopold Andreu de Blinsein, Ortodox bir devletin kuruluşunu sağlayacak bir sistem geliştirdi, Rusya'nın doğal ve ezeli bir müttefiki Türkiye ve Avusturya'ya karşı aşılmaz bir engel olacaktı.⁷⁰ Diğer politikacılar benzer planlarla ilgilendiler.

A. A. Bezbarodko⁷¹ tarafından 'Grek Projesi' geliştirildi ve 10/21 Eylül 1782'de II. Jozef'e gönderdi, üç imparatorluğun ortasında bir devlet ya-

⁶⁸ Ayrıca masonik sınıfın İsveç ve Prusya ile yakın ilişkileri olamamasına rağmen imparatoriçe endişelendi. Ayrıca bakınız: G.V. Vernadskii, *Russkoe masonstvo v tsarstvomani e Ekateriny*, ed. M.V. Reizen and A.I. Serkov, 2nd corr. edn (St. Petersburg, 1999), p 301.

⁶⁹ Kafkasya'daki iç ilişkilerin resmi bu makalenin konusuyla doğrudan alakalıdır. Bununla birlikte burada II. Irakli'yi 'dostluk anlaşması' için tebrik eden ve ona birleşik Ermeni-Gürcü devleti için önerdiği hanedan armasının da bulunduğu pahalı hediyeler gönderen Madras'da yaşayan Ermeni bir eylemci olan Shaamir Shaamirian'a dikkat edilmelidir. Diğer taraftan II. Irakli'nin Rusya'nın anlaşmanın bütün şartlarını yerine getirmedeki başarısızlığından hayal kırıklığına uğrayıp ülkeyi korumak için Osmanlı İmparatorluğu'na sığınması önemsiz değildir. O Ahıska'daki Süleyman Paşa ile görüşmelere başladı, bir dostluk anlaşması imzaladı ve Osmanlılarla dostluk başladı

⁷⁰ A. Stroeve, 'Te, kto popravliaet fortunu', *Avantiuristy prvosveshchenii a* (Moscow, 1998), pp 264–295.

⁷¹ Aleksandr Andreevich Bezbarodko (1747–1799) 1775 yılında Katerina'nın müracaatları kabulde sorumlu sekreterliği ile başladı ve kısa zamanda onun gözde sözcüsü ve yazanaktısı

ratmayı teklif etti: Rusya, Avusturya ve Osmanlılar. Bu devlete 'Dacia' adı verilecek ve Moldavya, Vlahya ve Beserabya'dan oluşacaktı. II. Katerina muhtemelen oranın tahtı için Prens Grigori Patyomkin'i düşündü. Diğer kaynaklara göre 1782 yılının meşhur 'Grek Projesi' için Patyomkin tarafından kendisi düşünüldü.

Diğer kaynaklar, prensin o projeyi, İtalyan Giovanni Battista Boetti⁷² tarafından seslendirilen bir fikirden yarattığını iddia ediyor. İkincisi Osmanlı İmparatorluğu'nu ikiye bölecek bir plan önermek, bir Müslüman ayaklanması düzenlemeyi teklif etmek için Prens Patyomkin'e bir ziyaret gerçekleştirdi. Bazılarına göre, Prens şahsî endişelerinden dolayı onu ne II. Katerina ile görüştürmeye ne de onun Sen Petersburg'da kalmasına izin vermeye karar verdi. Bu konuda Vinogradov, Lev Nikolayeviç Tolsyoy'dan alıntı yaptı (bu arada bu kişinin kesinlikle Şeyh Mansur ve Giovanni Battista Boetti'nin aynı insan olduğuna inandırıldı:

Eğer bizim muketedir anamız [matuşka gazıdaruniya] siyah gözlü bu İtalyan'a bakacak olursa, kesinlikle doymak nedir bilmez arzularla ikna edilecek ve onun, Türkiye'yi ikiye bölmeye şanlı prensimizin kalbini parçalara ayıracaktır. Muhtemelen bazı on binlerce serfin ruhu onun yeni gözdesine taşınacak ve sarayda bekleyen bayanlar, yeni yardımcı general için elmas tokalı, yaldızlı iç giysisi ismarlayacaklar.⁷³

oldu. 1780 yılında tümgeneralliğe terfi ettirildi ve dışişleri yönetimine getirildi. O Avusturya ile ittifakin sonuçlandırılmasından ve Kırım'ın ilhakından sorumlu idi. (bu nedenle II. Jozep tarafından Roma İmparatorluğu'nun kontu olarak adlandırıldı) Onun faaliyetlerinin doruk noktası 1791'de Osmanlı İmparatorluğu ile Yaş barış anlaşmasının sonuçlandırılmasıydı. Çar Pavel de onu himaye etmiştir. Tac giyme töreninde diğerlerine ilaveten ona prens unvanı vererek onu sarayın baş kâhyası olarak isimlendirdi ve konseye üye yaptı. Devlet bakanı olarak atandı, Bezbaradko dış ilişkilerden, özellikle de Fransa'ya ve Pavel'in kendisini koruyucusu ilan ettiği Malta'nın karşı karşıya kaldığı olaylara karşı bir ittifak oluşturmaktan sorumluydu.

⁷² Onun için bakınız G. de Caro, 'Boetti, Giovanni Battista', *Dizionario Biogra. co degli italiani*. Vol. XI. (Rome, 1969), pp 131-135; L. Rostagno, 'Il profeta Mansur overro padre Giovanni Battista Boetti', *Rivista delgi Studi Orientali*, Vol LI, Fasc I-IV (1977), pp 113-126; F. Buonarroti, 'La Riforma dell' Alcorano', *A cura di Alessandro Galante Garrone e Franco Venturi* (Palermo, 1992). Gia Beradze ve Giorgio Rota'ya bana bu İtalyanca yayınları temin ettikleri için minnettarım.

⁷³ Vinogradov, op cit, p 20. Bu bakış açısını destekleyen çok sayıda delil vardır. Biyografi yazarlarından birine göre, II. Katerina'nın sarayındaki yakışıklı adamların bolluğuna rağmen, Potyemkin her şeyi arkasında bırakarak onu terk etti. Rakibi için zordu ve sadece birkaç kişi böyle bir şey yapmaya cesaret edebilirdi. Kanıt olarak bir örnek verilecek olursa: Senator Shcheglovskii Potyemkin'in kıskançlığının kurbanı olmaya başladı. Gazeteler onun hakkında yazdı. O evrensel ilgiyi tahrik etti. Senatörün herhangi bir zamanda herhangi bir yerde Potyemkin'in huzurunda Potyemkin'in aşık olduğu bilinen bir kadını ayartmaya çalıştığı için Sibirya'ya gönderildiği söylenmektedir. Shcheglovskii ancak Grigorii Aleksandrovich ve imparatoriçe öldükten sonra dönebilmiştir. Onun maruz kal-

Dış olaylar Mansur'un siyasî faaliyetlerine yeni bir ivme kazandırdı. Askerî harekât merkezi Batı Kafkasya'ya taşındı. 5 [16] Temmuz'da İmam Mansur binlerce muhariple Kuban nehrini geçti. 16[27] Temmuz'dan itibaren Rus komutan onun vaazları ve Kafkasyalı insanlara gönderdiği mektupları hakkında düzenli bilgi aldı. 24 Ağustos [4 Eylül] 1787'de Rusya'ya resmen savaş ilan etti. 7 [18] Eylül'de II. Katerina Osmanlı İmparatorluğu ile ilişkilerin kesildiği ve askerî operasyonların başladığına dair bir manifesto yayınladı.

1787 yılının Eylül'ünün yirmisinden yirmi ikisine kadar [Ekim'in 1'inden 3'üne kadar] İmam Mansur, beş bin kişilik bir kuvvetle (diğer kaynaklara göre sekiz bin kişi) onları ric'ate zorlamak için Urup nehri ile Laba nehri arasında Ruslarla savaştı. Onun kuvvetleri Zelençuk ve Kayfar vadelerinin yukarısındaki Temirgoy, Besleney ve Abazaların katılımıyla arttı. Bununla birlikte 1787 Ekim'inin ikinci yarısında General Petr Abramovich Tekeli komutasındaki on iki bin kişilik bir kuvvet Urup nehrinde onu mağlup etti. Bir kez daha Rus muhafızları İmam Mansur'un ölüm haberini aldılar. Bazı esirlere göre, şeyhin kellesi bir deri parçasının üzerinde asılı, gömülmek üzere savaş meydanından alındı.⁷⁴

İşin aslı Şeyh Mansur, müttefiklerinden dört kişiyle birlikte önce Sucukkale'ye sonra Anapa'ya gitti. Şeyhe göre, kendisi hacca gitmeye niyetlenmişti ancak Osmanlı-Rus savaşı Mekke yolu üzerinde bir sürü engel yarattı. Bu onun Anapa'yı üçüncü ziyaretiydi, birincisi 1785 yılında Kızlar'daki yenilgisinden sonra gerçekleşmişti. 1786 Eylül'ünde tekrar Battal Paşa'nın davetiyle iki sırdaşı ve Molla Muhammed Hacı'nın eşliğinde bulundu. 1789 yılında III. Selim, Dağıstan'ın idarecilerine, Şeki, Şamahı ve Karabağ hanlarına bir ferman gönderdi. Osmanlı padişahı onlara Muzaffer Battal Paşa'nın altmış bin kişilik bir kuvvetin başında yakında Kafkasya'da olacağını ve onlara kuvvetleriyle birlikte Kızlar'ın fethine katılmalarını bildirdi. İmam Mansur da Kafkasya'nın bağımsızlığı için birliğe çağırdı:

Sana en derin saygımı gönderir ve kalbini günablardan temizlemeni, Allah'ın kanununa göre hakîkatin yolunu takip etmeni öneririm. İmansızlara karşı harekete geçmeye çalış [lit:kanunsuz] ve onları metanetle zararara uğrat. Savaş yoluyla Rusların zaten korkutulduğunu bir gerçek olarak biliyorum. Ben şimdi kuvvet topluyorum ve müminlerin ordusunun ulaşmasını

---

diği muamelelerin sebebi Çar tarafından sorulduğunda şu cevabı vermiştir: 'Sizin emperyal yüceliğiniz, bizim Adem babamız ve Havva anamızla aynı sebepten dolayı maruz kaldım. Lubchenkov and V.I. Romanov (eds), *Ekaterina i Grigori Potemkin. Istoricheskie anekdot y* (Moscow, 1990), pp 120-121.

⁷⁴ Vinogradov, op cit, p 19.

*bekliyorum. Onlara katılıp Ruslara saldırmalıyız. Onların tehditlerinden korkma. İmansızlar için güçten düşme ve Müslümanların kutlama zamanı yaklaşıyor.*⁷⁵

Şeyh Mansur'a katılan Tatar alim Faydallah b. 'Osman el- Bulgarî' (1732-1791)⁷⁶ nin de onlar arasında olduğu biliniyor. Bu açıdan, 1789'un sonu 1790'ın başındaki olaylar özellikle ilginçtir. Ufa ve Sibiry'a'nın genel vali vekili Aleksandır Aleksandıroviç Peutling, Kazak ve Kırgızların Rus kalelerine saldırmak için hazırlandıklarını tekrar eden raporlar aldı. Onlara 'ayartıcı mektuplar' göndermiş olan Şeyh Mansur'un etkisi söylentilerle yayıldı. Bu konu üzerinde Sen-Petersburg ile Graf Aleksandır Andreyeviç Bezbarodka ve Ufa vilayeti⁷⁷ valisi Baron Osip Andreyeviç Igelstrom arasında hararetli yazışmalar meydana geldi. Aslında mektupların Mansur tarafından gönderilip gönderilmediği şüpheli, onların Ural savaşıdan [Kozak] kaçan bir Tatar asker kaçağı Hasan Molla tarafından Mansur'un ismini kullanarak gönderildiği farz ediliyor.

*Bu aylak kendi ata yurdundan nefret etmeye başlamış ve tuhaf kanunlarıyla ayırt edilen bir İslam mezhebine intisap etmiş, neredeyse iki senesini Kırgız toplumu arasında geçirmiş ve bu insanları çeşitli söylemlerle kışkırtmaya çalışıyordu.*⁷⁸

Maalesef, bu mesele üzerine hiç çalışma yoktur.

1790 yazında Osmanlı Başkomutanı ana vurucu gücünü Karadeniz'in Kafkasya sahiline hareket ettirdi. Kırım'a çıkarma yapmak için hazırlık yap-

⁷⁵ Butkov, op cit, f 171.

⁷⁶ O anavatanında çalıştı ve sonra İstanbul'da ve al-Zabidi ile buluşup ona Mansur hakkında konuştuğu Mısır'da ikâmet etti. Al-Zabidi'nin Kahire'de onunla irtibat halinde olduğu ve buluştuğu Orta Asya ve Dağıstan'dan gelen birçok âlim ve sufiler tarafından biliniyordu. Stefan Reichmuth, "The Interplay of Local Developments and Transnational Relations in the Islamic World: Perceptions and Perspectives", paper submitted at the round table on 'Muslim Culture in Russia and Central Asia from the 18th to the 20th Centuries', St Petersburg, 5-6 October 1996. ("Bölgesel Gelişmelerin Etkileşimi ve İslam Dünyasında Milletler Arası ilişkiler: Algılama ve Bakış Açısı", tebliğ '18. yüzyıldan 20. yüzyıla Rusya ve Orta Asya'da Müslüman Kültürü' isimli yuvarlak masa toplantısında sunulmuştur.)

⁷⁷ Igelstrom 1789'da statüsü değiştirilmeden orduyu ayakta tutmak için İmparatoriçe tarafından geri çağırıldı. Böylece bütün fermanlar Sen Petersburg'da ona ve Wilborg'a gönderildi ve o da onları kendi talimatlarıyla birlikte Peutling'e gönderdi.

⁷⁸ P. Iudin, 'Neskol'ko slov o lzheproroce Mansure. (Perepiska barona Igelstroma s namestnikom U. Mskim generalom Peutlingom)', *U. mskie gubernski e vedomost i*, 30 May [11 June] 1892, No 22, p 1. Bu olaylar Mansur'un Orenburglu bir Tatar olarak doğduğu ve Buhara'da öğrenim gördüğü varyantının bir temeli olarak işlev gördü. Bukharans)-N.V. Khanykov, 'O miuridakh i miuridizme', *Sbornik gazety Kavkaz*, 1847, 1-e polugodie, pp 136-166. The novel V.I. Savinov, *Shikh Mansur. Vostochnyi roman v 4 chastyakh*, İçinde Şeyh Mansur önce Kırgız bozkırlarında sonra da Çeçenistan'da muhtemelen aynı şartlardan etkilenip faaliyet gösteren birisi olarak tasvir edilmektedir.

mak üzere Battal Paşa'yı Kuban bölgesine bir saldırı gerçekleştirmesi için kırk bin kişilik bir kuvvetle Anapa'ya gönderdi. Osmanlılar Rusya'yı Kuzey Kafkasya'yı terke zorlamaya, onu Güney Kafkasya'dan kesmeye ve Hazar kıyılarını işgal etmeye niyetlendi. Battal Paşa Kabardey ve Kızlar üzerine yürümeyi önerdi, İmam Mansur, Osman Paşa ile ilişkili faaliyetlerin eşgüdümünü sağlamak için Çeçenistan'a ulaştı.

28 Eylül [9 Ekim] 1790'da Osmanlı birlikleri Kuban'ın sağ kıyısına geçtiler, fakat iki gün sonra Toktamış nehri kıyısında İvan İvanoviç Herman von-Ferzen'in komutasındaki Rus kuvvetlerinden ezici mağlubiyete maruz kaldılar. Battal Paşa esir alındı. İmam Mansur 1791'in başında Anapa'ya döndü.

Rus kuvvetlerine Kuban nehrini geçmeleri ve Türklerin geri kalanını yok etmek için Anapa üzerine yürümleri emredildi. 12 [23] Haziran'da şehir kuşatıldı.

Şeyh Mansur'un ruhani otoritesi şahitlerin ifadelerinde şöyleydi, onun varlığının Müslümanlar üzerindeki etkisi bir tümenin değeri kadardı.⁷⁹ Mustafa Paşa'nın General I. V. Gudoviç'in isteğine uygun olarak kaleyi teslim etmekten o vazgeçirdi. 19 [30] Haziran'da Ruslar kaleyi bombardmana başladılar, 19/20 [30 Haziran/1 Temmuz] gecesinde Anapa ateş altına alındı.⁸⁰ Ateş bütün gece sürdü. Bu Gudoviç'e o anda Anapa'nın komutanı Mustafa Paşa'yı teslim olmaya ikna edecek gibi görünüyordu. O, hem garnizon hem de halkın serbest bırakılacağına söz veren bir mektupla bir memur gönderdi. Memurla buluşmaya gelen iki Türk hızlı bir cevap sözü verdiler: o kaledeki bütün bataryalardan ateş şeklinde geldi.

Anapa, kanlı bir savaşta taarruzla beşinci girişimde alındı. 22 Haziran [3 Temmuz] sabah saat sekiz'de Rus çarîçesinin askerleri kaleyi yıktı:

İnsanlar çaldırılmışçasına hayvanlar gibi caddeler, sokaklar boyunca ve pazarlarda, duman ve ateş ortasında müdafanın liderlerini arayarak koştı. Bunlar bulundu: bir bilalli yeşil bir sarık sarmış Şeyh Mansur, bir mahzenin içinde kollarını kavuşturmuş oturuyordu. Karadeniz güneşinin ışıkları bir mermiyle kesilen tavandaki bir açıklıktan onun üzerine düştü. Merdi-

⁷⁹ V.A. Potto, Kavkazskaia voına (v otdel'nikh ocherkakh, episodakh, legendakh i biografiakh), T.I: Otdrevneishikh vremen do Ermolova, Izd. 3 (Sankt-Peterburg, 1897), p 205.

⁸⁰ Bu hikâye ile ilgili olarak Potyemkin'in Suvarov'a 2[13] Kasım 1787'de gönderdiği mektubun ilerleyen kısımlarında bazı çıkarlarının olduğu görülmektedir: "İsviçre asıllı Fransız bir kaptan ve bazı kimyasal maddelerden gizli bir yangın çıkarıcı madde yapmada uzmanlaşmış bir donanma topçu subayı buraya ulaştı. Onu Fransa'da denediklerini fakat gizli tuttuklarını, çok yıkıcı bulduklarını biliyorum. Fakat bunu insan olmayan Türklere karşı kullanmak utanç verici bir şey değil." Kn. Grigori Aleksandrovich Potemkin-Tavricheskii, 'Russkaia starina, T 13, 1875, p 22.

ven başında sıralanmış müritleri, kılıçları, mızrakları ve tabancalarıyla onu savundu ve hepsi öldürüldü. Bu Anapa'nın savunmasının gerçek liderinin nasıl bulunduğu. İmparatorluk Mubafızlarının bir çavuşu çıldırmış askerlerin kalabalığında Mansur'u kurtarmak için her şeyi yaptı.⁸¹

Bazı şahitlere göre, Mansur'un iki kardeşi de onunla beraberdi.

2[13] Temmuz 1791'de Prens Patyomkin-Tavriçeski, II. Katerina'ya bir mektup yazdı:

*Tebrikler, anamız, en merhametli hükümdarımız, Anapa fethedildi! [...] Burası büyük zaferin kapısını açacak anahtardır. Şimdi siz onların Asya'da nasıl kükreyeceğini görmeye tenezzül edeceksiniz; çok geçmeden de Avrupa tarafında. Tanrı her yerde planlanmış faaliyetleri kutsadı, çok yakında her yerde olacağına şüphe yok.*⁸²

13 [24] Temmuz'da Anapa'nın fethi için Sen Petersburg'da Nevski caddesindeki Kazan Katedral'inde bir ayin(a Te Deum) yapıldı.

Biz burada Edmund Spencer'in *seyehatine* dönebiliriz. 1830 yılında bir Temirgoy prensinin misafiri iken Mansur hakkında yazılmış bir şarkıyı kaydetmeyi başardı. Şarkıcı, Şeyhle birlikte yüz yüze konuşan ve yan yana savaşan Kaplan Giray, seksen yaşındaki bir Kırım Tatarıydı. O, bu noktada metni takdim etmek için kendine mal etmiş gibi görünmektedir:

Her zaman zaferle taçlanmış cesur liderimizi öven şarkılar söylüyorum.

Onun ismi çocukların ağızlarında, ozanların şarkılarında meşhur olacak.

Celaleddin!

Rusların kibirliliğini tozlar içinde çiğnemek için doğdu
Kuzeyden gelen bu lanetli ırkla savaştı ve yendi.

Celaleddin!

Söyle bize Mansur, söyle bize savaşçı çocuklarını neden yalnız bıraktın?

Onlar zorbalıkların ve yağmaların, Moskova'nın boyunduruğu altında inleyecek

Celaleddin!

Onun adı Tatar orduları için sevinç ve umutla eşti.
Altın kadar parlak cennet bahçeleri kadar güzeldi.

⁸¹ Vinogradov, op cit, pp 20–21.

⁸² Ekaterina II i G.A. Potemkin, op cit, pp 458–459.

Celaleddin!

Yavruları elinden alınmış dişi kaplanın acımasızca yürüdüğünü görürsünüz ya

Mansur ölüm saçtığı zaman ondan daha da ürkütücüydü.

Celaleddin!

Çevresinde yıkıntıdan başka bir şey bırakmayan alageyik tepeden tepeye sıçrar, hiçbir okun hızı onunla kıyaslanamaz.

Ama Mansur'un adımları ondan daha da hızlıydı savaşa gittiği zaman.

Celaleddin!

Onun yağız savaş atı ovaya koşturuyor

Onun efendisi esirlerin zincirlerini şangırdattıkça savaş atı daha fazla yaşayamaz.

Celaleddin!

Lanetli Ruslar babalarımızın topraklarını zapt ettiler

Uyu Mansur uyu! Bitti! Vatanını yağmaladılar.

Celaleddin!

Diz çökelim ve dua edelim, ah! İşit Moskova'

Korkuyla huzurdan kovulan adamın gölgesiz ışığı

Celaleddin!

Islak duvarları etrafını çevirmiş şu karanlık kuleler, kokmuş katillerin evleri

Her bir Tatarın seslendiği, bizim ağladığımız liderimizi tutuyor.

Celaleddin!

Eyvah! Bu amansız kapılar bir kez kapanınca hiçbir tutsak konuşmak için gelemes

Onun kederinin hikâyesi, onun gamının hikâyesi onun hücresinin sırrıdır.

Celaleddin!

Allah nefret ettiğimiz düşmanı senin yıldırımın ve şimşeklerinle yok et-sin!

Bırak akbabalar onları kendine yem yapsın, kanlarında sulansın çünkü ölüm Mansur'un yazgısıydı.

Ağla ey Tatar halkı ağla⁸³

Spencer, Mansur'u dünyanın en asil vatanseverleri arasında anılmaya değer büyük bir lider olarak tanımlamıştır. Onun anısına duyulan saygı, ondan kalan her zerreye bir hazine değeri verilecek ve onun bulunduğu her mekân kutsal bir yer sayılacak kadar büyüktür.

Tutsak Mansur, 6 [17] Haziran 1791'de kraliyet arazisine getirildi. Bu II. Katerina'nın isteğiyle mamafih, Çariçe'ye takdim edilmedi ancak burada tekrar Prens Patyomkin ve Giovanni Batista Boetti'nin silüeti karşımıza çıkıyor. Prens, güya Şeyh Mansur da dokuz yıl önce Osmanlı İmparatorluğu'nu ikiye bölmek için ona bir plan sunan manastırların ve mersin ağaçlarının toprağından gelen adamı fark etmişti. Oldukça yakışıklı, cesur ve çekiciydi. Mansur onun kışlasında sağlam bir koruma altında yaşarken Patyomkin Çariçe Katerina'ya gitti: 'aman devletli anneciğim, Şeyh Mansur bir mikrobik hastalıktan mustarip. Sarayında ona serbestçe gezme izni vermen güvenli değil! Onu Solovki'ye göndermek için bir emir ver.' dedi.⁸⁴

Kropovitski'nin⁸⁵ kaydettiği bir not: '[...] O, bize otuz bin askere mal oldu. Akşam yemeğinden sonra sütunlar boyunca kılavuzluk etti ve imparatoriçe ona bir göz atmaya tenezzül etti.'⁸⁶ Mersin ağaçları arasına gizlenerek, iki muhafızın uzun siyah saçlı, yeşil bir ipek sarık takan birini polis arabasına ittiğini gördü.

Mansur'a daha sonra neler olduğuna dair çeşitli rivayetler vardır. Potto'nun yazdığı bir kaynağa göre, Mansur Solovki hapishanesinde öldü. Bununla birlikte diğerleri, Solovki adaları'nın kuzeydoğu tarafında şimdi bile bahçeyle çevrili küçük bir evin kalıntıları olduğunu, buranın yaşlı sakinlerine göre bu [gözültü evinde] esir bir yabancının yaşadığını ve onun Şeyh Mansur olduğunu iddia ettiler.⁸⁷

⁸³ Edmund Spencer, *Travels in Circassia, Krim-Tartary, &c.: Including a Steam Voyage down the Danube, from Vienna to Constantinople, and Round the Black Sea*, Vol 2 (London, 1839), pp 290-292. Mütercim söz konusu şarkının sözlerini Edmund Spencer'in aynı isimli eserinin yeni baskılarında bulamamıştır. ÇN.

⁸⁴ Vinogradov, op cit, p 22.

⁸⁵ Aleksandr Vasil'evich Khrapovitskii (1749-1801) yazar ve Senatör. Since 1783, II. Katerina'nın sekreteri Çariçenin 1783'de, onun günlüğünü yazdığı esnada, güneyi ziyaret etmesinden sonra Çariçe ona daha yakın olmaya başladı ve onu kendi danışmanlığına atadı ve kendisinin edebî ve tarihî işlerinde yardımcısı yaptı. Sonuç olarak, Çariçe çoğu mahrem işlerini onunla tamamen dürüst bir şekilde paylaştı.

⁸⁶ Dnevnik A.V. Khrapovitskogo s 18 ianvaria 1772 po 17 sentiabria 1793 g. (Moscow, 1901), p 214.

⁸⁷ Potto, op cit, p 159.

Bu görüş 1806 yılında Anapa’da esir Mansur’u gören ve hakkında bilgi toplayan Butkov tarafından da paylaşılmaktadır: O, ‘yeni direnişler için hazır bir ruha sahipti ve doğal sebeplerle ölerək kariyerinin sona erdiği söylenen Solovki Manastırına gönderildi.⁸⁸ İmam Mansur’un Çeçen meşe’li olduğu hakkındaki şüphelere cevap vererek “onun hakiki Çeçen olduğunu” yazar.⁸⁹

Günümüz Rus tarihçiliğinde yaygın bir kanaat vardır, buna göre II. Katerina’nın Şisselburg kalesinin komutanı Albay Koliubakin’e şeyhin belirsiz bir süre için zincirlenerek kalede hapsedilmesine ilişkin 15 [26] Ekim 1791 tarihli gizli bir emri vardır. 24 Şubat [7 Mart] 1794’de kalenin komutanı Koliubakin gizli soruşturmaya verdiği bilgide, “Mansur hastaydı ve 13 [24] Nisan’da öğleden sonra saat ikide öldü!” demiştir. 16 [27] Nisan gecesi hiçbir tören olmaksızın gizlice Preobrajenskaya tepesine gömüldüğünü aynı gece Koluibakin gizli soruşturmaya bildirdi. Bu görüş arşiv kaynaklarına, özellikle de kurulda gizli soruşturmanın başkanınca⁹⁰ -gizli kurulun baş sekreteri Stefan İvanoviç Şeşkovski- Mansur’un sorgulanmasının kayıtlarına dayanmaktadır.⁹¹

Çeçen millî şuurunda Şeyh Mansur kesinlikle millî bir kahraman ve gerçek bir imamdır. Geçmişte Mansur’un cennete çekildiği, bir tepede bulunan Aldi’nin mezarlıkları yola doğru inmeye başladığında dünyaya geri döneceği söylendi.

⁸⁸ Butkov, op cit, f 173.

⁸⁹ Ibid, f 138.

⁹⁰ Gizli soruşturma on sekizinci yüzyıl Rusya’sında siyasî nezaretten sorumlu merkezî bir devlet dairesi idi. 1718 yılında I. Peter tarafından gizli mahkeme olarak kuruldu ve 1762 yılında III. Peter tarafından yeniden isimlendirildi. Bu kurum tahkikatları ve en önemlilerinde ve hassas siyasî olaylarda bir mahkeme olarak görev yaptı. Buradan senatonun başsavcısının yardımcısı ve soruşturmada sorumlu kişi baş sekreterdi. Kurum 1801 yılında I. Aleksandr tarafından lağvedildi.

⁹¹ Bir çağdaşının şahadetine göre, Sheshkovski’nin eline düşen birisi bedensel cezalardan dolayı ne durumunu ne de kazanımlarını koruyabilirdi. İnsanlar özel olarak sorguya çekilirken, o bir çubuğu sorguya çekilen insanın çenesinin altına sokarak başları böylece dişler çatırdar ve bazen de sökülürdü. D. Korsakov, ‘Obriad kak obviniaemyi pytaetsia’, *Russkaia starina*, 1873, T 8, pp 58–59. Prens Potyemkin her ne zaman Sheshkovski ile buluşsa ona şunu sorardı: ‘Peki, Stepan Ivanovich, kamçını(*knutoboinichaest*) nasıl (yanlış)kullanıyorsun?’ Cevap genellikle kısık bir sesle olurdu: ‘yavaş yavaş(*pomalenken*) sizin meşhur yüceliğiniz II. Katerina ve *Grigorii Potemkin*..’ op cit, p 120. Franco Venturi’ye göre Baba Boetti 15[27] Eylül 1798 yılında Solovetski manastırında ölürlen Çeçen asi Uşurma 13[25] Nisan 1794’de Şisselburg kalesinde öldü. Onların düşüşleri, dinleri, dilleri ve gayelerinin hayatları boyunca oldukça farklı olması ikisinin de yalnız bir efsane olarak ölmesiyle birleşti. Filippo Buonarroti, ‘La Riforma dell’ Alcorano’, *A cura di Alessandro Galante Garrone e Franco Venturi*, p 157.

Şeyh Mansur şeri'at temelinde dağlıların birliğini sağlamaya ve güçlü bir Kafkas devleti yaratmaya veya diğer bir görüşe göre, Eba Müslim'in⁹² efsanevî devletini diriltmeye çalışanların ilkidir. Böyle bir devletin lideri olarak, bütün gerekli niteliklere sahiptir: bilgelik, hukuk bilgisi ve idare kuralları ve onları uygulama kabiliyeti, savaş sanatı bilgisi, adalet, iyi işler, alçak gönüllük ve sabır. O bir Müslüman idealine ve toplumun ruhanî savunucusuna, onun hayati güçlerine odaklanmaya kişilik verdi.

Aşağıdaki sözleri İmam Mansur'un söylediği rivayet ediliyor:

*Benim kim olduğumu hiç kimse bilmiyor ve bilmeyecek. Sır bir sır olarak kalacaktır ve düşmanlar itibar kaybedecektir. Bununla birlikte Tanrının görkemi adına bu dünyada her ne zaman kötülük inananları tehdit etse ben ortaya çıkacağım. Beni kim izlerse güvenliğe olacaktır. O kişi benim silahımla yüzleşmeyecektir. Bu silahlar bana peygamber tarafından verildi. Onunla müşrikleri dişe getirip inançsızları kaçıracağım.*⁹³

Değerlendirme

Meskhidze, makalesinin Mansur'un portresinin tasvirine kişisel bir yorum olarak algılanmasını istemektedir. Yazar, İmam Mansur'a ilginin fazla olmasına rağmen yeterince akademik araştırma olmadığını bu nedenle onun hakkındaki bilgilerimizin henüz destanî bilgilerden ayıklanamadığını ileri sürmektedir. Aslında son zamanlar da bu konu üzerine Türkiye ve başka yerlerde de akademik anlamda bir kıpırdanma olduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Zübeyde Güneş Yağcı'nın "A Chechen national hero of the Caucasus in the 18th century: Sheikh Mansur"[*Central Asian Survey*, 22/1 (March, 2003), 103–115.] isimli makalesi gibi Osmanlı kaynaklarına dayana-

⁹² Eba Müslim kültü için bakınız: V.O. Bobrovnikov, 'Abu Muslim', in S.M.Prozorov (ed.) *Islam na teritorii byvshei Rossijskoi imperii*, Vol II (Moscow, 1999), pp 5–8.

⁹³ Potto, *Kavkazskaia voına*, pp 145–146.

* İlk etapta aşağıdaki eserleri sayabiliriz: Haşim Efendi, *Ahvâli Anapa ve Çerkes*, Topkapı Sarayı Kütüphanesi, (yazma), No:1564; Mehmet Güneş, *Enliya Çelebi İle Haşim Efendi'nin Çerkesistan Notları*, İstanbul 1969; Cemal Gökçe, *Kafkasya ve Osmanlı İmparatorluğu'nun Kafkasya Siyaseti*, (Basılmış Doktora Tezi), İstanbul 1979; Tarık Cemal Kutlu, *Osmanlı Arşiv Belgeleri ile Türk Tarihlerinde Kafkasya'nın İlk Millî Mücadelesi ve Önderi İmam Mansur*, İstanbul, 1987; Ahmet Akmaz, *Rus Yayılmacılığı Karşısında Kafkasya Müridizm Hareketi (Doğuşu)*, Kayseri, 1994; Ali Asmaz, *Veşir Ferah Ali Paşa'nın Hayatı, Şahsiyeti ve Çerkezlerin Osmanlı Devleti Hizmetine Kazandırılmasındaki Faaliyetleri*, Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Zonguldak, 1991; Zübeyde Güneş Yağcı, *Ferah Ali Paşa'nın Soğucak Muhafızlığı (1781-1785)*, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Samsun, 1998; Abdullah Temizkan, *Kuzey Kafkasya'da Osmanlı-Rus Mücadelesi (1780-1812)*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2005.

rak Mansur hakkında önemli bilgiler veren araştırmalardan makalenin yazarının haberinin olmadığı anlaşılmaktadır*.

Makale Çeçenistan'da İslâmın yayılması ile birlikte Çeçen adetlerinin nasıl şekil değiştirerek İslâmı eklemlediğini izah ettikten sonra Çeçen İslâmî geleneği içerisinde oluşan "evliya kültü"nü ve bu kültürlerden birisi olan İmam Mansur imgesini incelemiştir. Araştırmacı en başta ifade ettiği gibi dasitani bilgilerin sisini aralayarak İmam Mansur'un suretini netleştirmiştir. Bunu yaparken söylenceleri, menkıbeleri ve Mansur'u anlatan destanları seyahatname, hatırat ve Rus resmî devlet kayıtlarıyla mukayese etmektedir.

Makalenin en önemli katkılarından birisi İmam Mansur'un aslında İtalyan bir Maceracı olan Giovanni Batista Boetti olduğu iddiasını çürütmesidir. Boetti'nin ise tam olarak kim olduğu bugüne kadar Mansurla ilgili araştırmalarda tam olarak ortaya koyulmuş değildi. Ancak bu iddia her ne kadar bugüne kadar araştırmacılar tarafından ciddiye alınmamışsa da çürütecek deliller de ortaya konulamamış idi. Meskhidze, Boetti'nin gerçek kimliğini ortaya koyarak bu bulanıklığı ortadan kaldırmıştır. Diğer taraftan Mansur dönemine ait tarihi olaylara ilişkin detaylı bilgilere ek olarak Mansur'un esir alınışına ilişkin Rus subaylarının hatıratına dayandırdığı ayrıntılı bilgileri de vermiştir. Mansur'un ölümüne dair de farklı farklı rivayetler vardı. Meskhidze Rus kaynaklarına dayanarak onun 13 Nisan 1794'de Şisselburg kalesinde öldüğünü belirtmektedir. Bütün bu katkılarının yanında Rus ve Batı literatürünün dışında özellikle Osmanlı kaynaklarını ve Türk araştırmacıların eserlerini kullanmaması bir eksiklik olarak zikredilebilir. Bu eksikliğe rağmen İmam Mansur'un kimliğine ilişkin çok önemli saptamalarda bulunan bu makalenin Mansur döneminin daha iyi anlaşılması için önemli katkı sağladığı ortadadır. Bu nedenle makalenin Türk tarihçilerinin ilgisini çekeceğini sanıyoruz.